

T.C.

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKADA TÜRK AMERİKAN
İLİŞKİLERİ (1964-1978)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUĞRA SIZAN

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. CEM KARADELİ

ANKARA

2019

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKADA TÜRK AMERİKAN
İLİŞKİLERİ (1964-1978)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BUĞRA SIZAN

TEZ DANIŞMANI
PROF.DR. CEM KARADELİ

ANKARA

2019

KABUL VE ONAY

Buğra SIZAN tarafından hazırlanan "Çok Boyutlu Dış Politikada Türk-Amerikan İlişkileri (1964-1978) " başlıklı bu çalışma, 09.12.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Yelda Hatice ONGUN -Başkan

Prof. Dr. Cem KARADELİ - Danışman

Dr. Öğr. Üy. Mesut ÜNLÜ - Üye

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinden aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

09.12.2019

Buğra SIZAN

TEŞEKKÜR

Tez alıŐma sűrecimde deęerli fikirleriyle bana yol gűsteren, katkılarını hiçbir zaman esirgemeyen ebediyete uęurladıęımız kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Oya AKGÖNEN' e teŐekkűrű bir borç bilirim. Benimle rűportaj yapmayı kabul ederek itenlikte deęerli fikirlerini paylaŐan Cumhuriyet Halk Partisi Eski Genel BaŐkanı, Gazeteci-Yazar Sayın Altan ÖYMEN ve DıŐiŐleri Eski Bakanı Sayın Prof. Dr. Őűkrű Sina GÜREL' e teŐekkűrlerimi sunarım. Tez alıŐma sűrecimde bilgi ve birikimini esirgemeyen Ufuk Őniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İliŐkiler Bűlűm BaŐkanı Sayın Prof. Dr. Sencer İMER' e teŐekkűrlerimi sunarım. Ayrıca tez yazım sűrecimde bilgi ve birikimi ile beni yűnlendiren ve bu sűrete katkılarını esirgemeyen deęerli hocam Sayın Prof. Dr. Cem KARADELİ' ye teŐekkűrlerimi sunarım. Tez çalıŐmalarım sırasında her zaman yanımda olan aileme teŐekkűrű bir borç bilirim.

ÖZET

SIZAN, Buğra, Çok Boyutlu Dış Politikada Türk-Amerikan İlişkileri (1964-1978) , Yüksek Lisans Tezi, Ankara,2019

Bu çalışmada 1964-1978 yılları arası Türk-Amerikan ilişkileri değerlendirilecektir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye, Sovyetler Birliğinden tehdit görmeye başlamıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı destek bulmak, savaş sonrası oluşan dünya düzeninde yerini almak için Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini geliştirmek istemiştir. 1947 ,Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni başlangıçların olduğu bir yıl olmuştur. ABD ile işbirliği ve yardım anlaşması imzalanmıştır. 1952 yılında NATO üyeliği ile Türkiye ile ABD ittifak ortağı olmuştur. 1950'li yıllar Türk-Amerikan ilişkilerinin altın çağı olmuş, ABD ile her alanda uyumlu politikalar izlenmiştir.

Kıbrıs Sorununun başlamasıyla beraber Türk-Amerikan ilişkileri gerilmeye başlamış, Türkiye'nin haklı ve meşru sebeplerle adaya müdahalesini ABD, Johnson Mektubu ile engellemiştir. Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma noktası olmuş, ABD'ye karşı ilk defa güvensizlik başlamıştır. Johnson Mektubundan sonra Türk-Amerikan ilişkileri sorgulanmaya başlamış, ABD ile yapılan anlaşmalarda Türkiye aleyhine olanlar yeniden düzenlenmiştir.

Türk-Amerikan ilişkileri Afyon krizinde gerilmiş, Türkiye'ye ambargo uygulanması teklifleri ortaya atılmıştır. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekatında İkinci Çıkarma Sonrası Türkiye'nin adaya müdahalesi ABD tarafından işgal olarak görülüp, Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmaya başlamıştır. 1975-1978 yıllarında Türk-Amerikan ilişkileri kopma noktasına gelmiş, Türkiye, ambargoya karşı OSİA Anlaşmasını feshetmiş, Amerikan üslerini kapatmıştır. Türkiye'nin ulusal çıkarlarını gözetken, kararlı tutumu sayesinde Amerikan ambargosu başarısız olmuş, ABD silah ambargosunu 1978 yılında kaldırarak Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, ABD, NATO, Soğuk Savaş, Kıbrıs Sorunu, Johnson Mektubu, İkili Anlaşmalar Sorunu, OSİA, Afyon Sorunu, Silah Ambargosu*

ABSTRACT

SIZAN, Buğra, Turkish-American Relations in Multi-Dimensional Foreign Policy (1964-1978), Master's Thesis , Ankara, 2019

In this study, Turkish-American relations in a period covering the years from 1694 to 1978 will be evaluated. After the Second World War, Turkey began to be threatened by the Soviet Union. Turkey intended to develop its relations with United States of America to seek support against the Soviet threat and to take its part in the new world order taking shape in the post-war era. 1947 was the year when a new era started in Turkish-American relations. A cooperation and assistance agreement was signed with USA. In 1952, Turkey and USA became alliance partners thanks to NATO membership. The 1950s were the golden age of Turkish-American relations, and Turkey adapted coherent policies with the US in every field.

With the outbreak of Cyprus problem, Turkish-American relations began to regress, and Turkey's intervention to the island for rightful and legitimate reasons was interrupted by USA President Johnson's letter. Johnson letter was a breaking point in Turkish-American relations, and doubt about USA emerged for the first time. Following Johnson's letter, Turkish-American relations were inquired, and those previous agreements against Turkey were revised.

Turkish-American relations were strained in Afyon crisis, and it was proposed to lay embargo on Turkey. In 1974, following the Second Landing in Cyprus Peace Operation, Turkey's intervention to the island was regarded as an invasion by USA, which subsequently laid arms embargo on Turkey. Between 1975 and 1978, Turkish-American relations reached breaking point, Turkey terminated JDC Agreement in return for the embargo and closed American bases. American embargo failed due to decisive attitude of Turkey protecting its national interests. After USA lifted the arms embargo in 1978, Turkish-American relations entered a new phase.

Key Words: *Turkey, USA, NATO, Cold War, Cyprus Problem, Johnson Letter, Bilateral Agreements Problem, , Afyon Problem, Arms Embargo*

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SÜRECİ	4
1.1.SOĞUK SAVAŞIN BAŞLANGICINDA TÜRKİYE	4
1.2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI 1947 TÜRK-AMERİKAN SAVUNMA VE İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI	6
1.2.1 Missouri Zırhlısının Türkiye'ye Gelişi	6
1.3. TRUMAN DOKTRİNİ	7
1.4.TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYELİK BAŞVURUSU	8
1.4.1. KORE SAVAŞI ve NATO'YA ÜYELİK	10
1.5. NATO ÜYELİĞİ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ	11
1.6. TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ	12
1.6.1. TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ	12
1.6.2 . TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ	13
1.6.3 . U-2 UÇAK SORUNU	13
1.7. KÜBA KRİZİ	14
1.8. KIBRIS'IN BAĞIMSIZLIĞI SÜRECİ	16
İKİNCİ BÖLÜM	18
TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEM	18
2.1. JOHNSON MEKTUBU	18
2.1.2 . İSMET İNÖNÜ'NÜN JOHNSON'A CEVAP MEKTUBU	20
2.2. JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE OLAN ETKİLERİ	21
2.3. ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKADA TÜRKİYE	23
2.3.1. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ	23
2.4. TÜRKİYE-ABD ASKERİ İLİŞKİLERİ	25
2.4.1. Türkiye ile ABD Arasında Yapılan Bazı Önemli Anlaşmalar	25
2.5.İKİLİ ANLAŞMALAR SORUNU	27
2.6. ABD ASKERİ PERSONELİ İLE YAŞANAN SORUNLAR	29

2.7. TÜRKİYE-ABD SAVUNMA İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI	30
2.8. AFYON (HAŞHAŞ) SORUNU	32
2.9. KIBRIS BARIŞ HAREKATI.....	36
2.10. SİLAH AMBARGOSU.....	40
2.11. SİLAH AMBARGOSUNUN KALKMASI VE SONUÇLARI.....	44
SONUÇ	45
Kaynakça.....	55
EK 1.....	61
EK-2	65

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASELSAN	Askeri Elektronik Sanayi
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Anlaşma Teşkilatı
DEA	Amerika Birleşik Devletleri Uyuşturucuyla Mücadele Dairesi
EOKA	Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü
MEDO	Merkezi Anlaşma Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
PETKİM	Petrokimya İşletmeleri Anonim Şirketi
SEİA	Savunma Ekonomi ve İşbirliği Anlaşması
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
OSİA	Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması

GİRİŞ

Türk-Amerikan İlişkileri, Türk dış politikasını belirleyen temel konulardan biridir. Bu tez çalışmasında inişli, çıkışlı ve krizli yapısıyla süregelen Türk-Amerikan ilişkileri incelenecektir. Çalışma sırasında 1964-1978 yılları arası temel alınarak Türk-Amerikan İlişkileri anlatılacaktır. Tez iki ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde 1947 yılından itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişim süreci anlatılacaktır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki durumu ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin durumu açıklanacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı tehditkar tutumu incelenecektir. 1947 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri ile gelişen ilişkiler açıklanacaktır. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan yardım anlaşması ile Türk-Amerikan ilişkilerinin belirli bir düzleme oturması anlatılacaktır.

Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyeliği ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinin altın çağı yaşanmaya başlamıştır. 1950-1960 yılları arasında Türkiye ile ABD arasında her alanda uyumlu bir dönem olmuştur. Türkiye ile ABD arasında bir çok anlaşma imzalanmış, Türk-Amerikan ilişkileri temel bir yapıya oturmuştur. Türk-Amerikan ilişkileri Küba krizi sonrasında ilk defa soğuk rüzgarlar esmeye başlamıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Johnson Mektubu'nun Türk-Amerikan ilişkilerine olan etkileri anlatılacaktır. Türkiye'nin Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini korumak için garantörlük haklarına dayanarak adaya müdahale etmek istemiştir. 1964 yılında ABD Başkanı Johnson, Türkiye'nin adaya müdahalesini engellemek için Johnson Mektubunu göndermiştir.

Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma noktası olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin haklı sebeplere dayanarak Kıbrıs'a askeri müdahalesine karşı diplomatik dile aykırı, kaba bir dille yazılmış bir mektup göndermiştir. Mektupta Türkiye'nin ABD'nin yardım amaçlı verdiği silahları, izin almadan kullanılmayacağını hatırlatılması ve Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye olası saldırısına karşı, ABD'nin Türkiye'nin yanında olamayabileceğinin söylenmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde geline nokta göstermektedir.

Johnson Mektubundan sonra Türkiye’de ABD ve NATO ile olan ilişkilerin sorgulanmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Türkiye’nin ABD ve NATO ile ilişkiler geliştirmesindeki temel amaç güvenlik kaygılarıydı. Türkiye’ye olası bir Sovyet saldırısında, NATO’nun destek veremeyeceği durumu, Türk-Amerikan ilişkilerini derinden sarsan bir durum olmuştur.

Johnson Mektubundan sonra Türkiye, çok boyutlu bir dış politika anlayışı izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş sırasında dünyada ortaya çıkan detand (yumuşama) dönemini iyi değerlendiren Türkiye, komşu ülkeleri ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Türkiye, ABD ile olan ilişkilerini sorgulamaya başlamış, sayıları tam olarak bilinmeyen ikili ve gizli anlaşmaları düzenlenmesi için ABD ile görüşmelere başlanmıştır. Türkiye ile ABD arasında dağınık bir durumda olan ikili anlaşmalar düzenlenerek 1969 yılında Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri OSİA ile dengeli bir zemine oturmaya başlamıştır.

Türkiye ile ABD arasında yaşanan Afyon Sorununda Türk-Amerikan ilişkileri gerilmiştir. ABD, Türkiye’nin gerçeklerine dikkat etmeden, Anadolu’da Türk köylüsünün binlerce yıldır ektiği haşhaşın yasaklanmasını istemiştir. Türkiye, afyon ekiminin yasaklanamayacağını fakat sınırlandırılabilceğini belirtmiştir. Türkiye’nin afyon konusundaki yaklaşımı ABD’yi tatmin etmemiş, dünyadaki uyuşturucu ticaretinin Türk afyonundan sağlandığı iddiasına devam etmiştir. Türkiye 12 Mart Muhtırası sonrası afyon yasağı getirirse de, 1974 yılında Bülent Ecevit hükümeti afyon yasağını kaldırmıştır. Türkiye’nin afyon yasağını kaldırması ABD tarafında tepkiyle karşılanmış, Türkiye’ye ambargo uygulanması görüşmeleri başlamıştır.

Türkiye’nin 1974 yılında Kıbrıs’ta askeri darbe sonucu ortadan kalkan düzeni sağlamak, adada yaşayan Türklerin hayatlarını kurtarmak için Kıbrıs Barış Harekatını düzenlemiştir. Ateşkes sırasında Rumların, Türklere karşı saldırılarına devam etmesi üzere Türkiye, Kıbrıs’a ikinci harekatı düzenlemiştir. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’nin uluslararası hukuka uygun İkinci Harekatını işgal olarak nitelendirmiş ve Türkiye’ye silah ambargosu uygulamaya başlamıştır.

Türkiye, ABD’nin haksız kararına karşı 1969 OSİA anlaşmasını feshetmiş ve Türkiye’deki Amerikan askeri üs ve tesislerini kapatmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri ambargo kararından sonra kopma noktasına gelmiştir. Türkiye, Amerikan ambargosunun

uygulandığı dönemde kararlı tutumundan ödün vermemiş, milli menfaatlerine dayanan politikalarını sürdürmeye devam etmiştir. Türkiye'nin kararlı tutumu üzerine ABD, silah ambargosunu 1978 yılında kaldırmıştır.

Bu tez çalışmasında 1964-1978 arası Türk-Amerikan ilişkileri temel alınarak sınırlandırılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan olaylar arasındaki tarihsel bütünlüğü açıklayabilmek için 1947 yılından itibaren anlatılmaya başlanmıştır. Anlatılan konular tarihsel bir bütünlük içinde kronolojik sıraya göre açıklanmıştır. Çalışma sırasında kütüphane ve arşiv araştırması yapılmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri ile ilgili literatür taraması yapılarak, seçilen konu ile ilgili kitap, makale, dergi, günlük gazete koleksiyonu ve belletenlerden yararlanılmıştır. Dönemin koşullarını değerlendirmek için anı ve hatıratlardan faydalanılmıştır. Tez çalışması sırasında konu ile ilgili mülakat ve röportajlar yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN TARİHİ SÜRECİ

1.1.SOĞUK SAVAŞIN BAŞLANGICINDA TÜRKİYE

Türk Amerikan ilişkilerinin tarihi süreci İkinci Dünya Savaşı dönemine dayanmaktadır. Türkiye, savaştan yorgun bir ülkeydi. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşı ve Milli Mücadele ile Türk milleti yıllardır savaş halindeydi. Türkiye, İkinci Dünya Savaşına aktif olarak katılmayarak savaşın yıkıcı etkilerinden kurtulmayı başarmıştır. İkinci Dünya Savaşının Müttefik Devletleri tarafından kazanılacağı görüldükten sonra 23 Şubat 1945 yılında Türkiye Almanya ve Japonya'ya karşı savaş kararı aldı.

Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya karşı almış olduğu savaş kararına bakıldığında İkinci Dünya Savaşı sona eriyordu. Almanya savaşı kaybetmişti. Türkiye Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulacak Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden olmak istiyordu.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletlere üye olmak istemesine bakıldığında İkinci Dünya Savaşının galip devletleri yeni bir dünya düzeni oluşturuyordu. Türkiye yeni oluşan bu düzende yerini almayı istiyordu. 26 Şubat 1945 yılında Türkiye Birleşmiş Milletlerin kurucu üyelerinden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşının sonlarına doğru Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler bozulmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği Türkiye üzerindeki tehditlerini artırmıştı. Türkiye'nin kuzeyden ve doğudan en büyük komşusu olan Sovyetler Birliği tarafından tehditkar politikalarla karşı karşıya kalması Türk karar alıcılar üzerinde büyük bir etkiye neden olmuştur.

Altan Öymen'e göre: “ *Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu'nu Türkiye, Rusya'ya gönderdi. Molotov, görüşme sırasında daha önce acil bir mesele var diyor. Boğazları birlikte müdafaa edelim. Şimdi boğazları birlikte müdafaa edelim demenin tercümesi şu. Ben asker bulundurayım senin topraklarında demek ve Saracoğlu bunu reddediyor. Anlaşıyor Rusya'nın niyeti.* ” (Öymen, Altan Öymen ile Mülakat, 2019)

Sovyetler Birliğinin 7 Haziran 1945 yılında Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e verdiği notada Türkiye'den 1921 Türk-Sovyet dostluk antlaşmasında düzenlemeye gidilmesini, Montreux Boğazlar Sözleşmesinde değişiklik yapılarak boğazlardan serbest geçiş hakkı, boğazların ortak savunulması ve  s talepleri olmuştur. Türkiye'nin Doğu Anadolu'daki toprakları olan Kars, Ardahan ve Artvin'in Sovyetler Birliğine bırakılması istenmiştir.

Sovyetler Birliği'nin taleplerine karşı dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: *'Boğazları beraber savunacaktık ! Yani Rus kuvvetleri gelip Boğazlara yerleşeceklerdi. Sonra ortak savunmanın icabı diye bizden her şeyi isteyeceklerdi. Doğu Avrupa'nın ele geçirdikleri ülkelerinde hangi statüye sahipseler bizde de o statüde bulunacaklardı. Kararımı derhal verdim. Cevabımız hayır olacaktır.'* (Erol, Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi, 2016, s. 67)

Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından kabul edilemez istekleri tarihsel olarak yıllarca bitmeyen Osmanlı Devleti-Rus  arlığı arasındaki savaşları hatırlatmıştır. Sovyetler Birliğinin Türkiye  zerindeki toprak talepleri  arlık Rusya döneminden beri devam etmekteydi. Sovyetler Birliği, Türkiye'yi diplomatik bir yalnızlığa çekerek ilk önce boğazlar statüsünde düzenleme ,sonrasında Türkiye'nin kontrolünü elde edecek bir anlaşma imzalatmaya mecbur etmek istiyordu. (Hale, 2003, s. 113)

Sovyetler Birliğinden gelen tehditlere karşı Türkiye'nin karşı koyacak bir gücü yoktu. Sovyetler Birliği'nden gelecek bir saldırı sonucunda Türkiye, Sovyet Rusya'nın işgal ettiği uydu devletlerinden biri haline gelebilirdi. Türkiye'nin Sovyetler Birliği kontrolünde olduğu bir durumda ülkenin stratejik önemi sebebiyle Sovyetler Birliği Boğazlar üzerinde kontrolü sağlayıp Anadolu topraklarında, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da büyük bir gücü elde edecekti.

Türkiye 1945-1947 yılları arasında dünyada yalnız bir konumda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşını savaşa girmeden atlatan Türkiye savaş sonrasında artan Sovyet tehdidi karşısında tek başına kalmıştır. Türkiye'nin dış politikasında Sovyetler Birliği tehlikesi belirleyici bir konu olmuştur. (Demirağ, 2012, s. 377) İkinci Dünya Savaşı sırasında aldığı tutum sebebiyle Sovyetler Birliği'nin tepkisini çeken Türkiye savaş sonunda oluşan yeni bir bölünmede Batı bloğunda yer alarak Sovyet tehdidine karşı Batı'nın desteğini alma yoluna gitmiştir. (Erhan & Embel, 2015, s. 153) Türkiye Sovyetler Birliği lideri

Joseph Stalin'in tehditkar tutumuna karşı seçimini yaparak Batı ile ittifak ilişkisi kurup işbirliği yapmayı seçmiştir. Tanzimat Fermanından beri yüzünü batıya dönmüş olan Türkiye batı ülkeleri ile ittifaklar kurarak toprak bütünlüğünü korumayı amaçlamıştır.

Bu dönemde savaşın galiplerinden olan İngiltere İkinci Dünya Savaşı sonrasında başat gücünü kaybetmeye başlamıştır. İngiltere'nin başat gücünü kaybetmeye başlamasından sonra Amerika Birleşik Devletleri yeni oyun kurucu olarak sahneye çıkmaya başladı .

Avrupa devletlerinin Sovyetler Birliğinden gelebilecek saldırılara karşı koyabilmeleri güçtü. Savaş sırasında harap olan, ekonomik anlamda ağır bir yıkıma uğrayan Avrupa devletleri Amerika Birleşik Devletlerinin desteği olmadan ,ekonomik ve askeri anlamda ayakta kalabilmeleri güçtü.

1.2. TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN BAŞLANGICI 1947 TÜRK-AMERİKAN SAVUNMA VE İŞBİRLİĞİ ANTLAŞMASI

1.2.1 Missouri Zırhlısının Türkiye'ye Gelişi

1945-1947 yılları Türkiye'nin Sovyetler Birliği tarafından gelen savaş ve işgal tehlikesini hissettiği yıllar olmuştur. 1947 yılına kadar Türkiye, Stalin'in saldırgan politikalarına karşı tek başına kaldığı bir dönemdir.

Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesinin 1946 yılında İstanbul'a Amerika Birleşik Devletlerine ait Missouri Zırhlısıyla getirilmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde sembolik öneme sahip bir durum olmuştur. Missouri Zırhlısı Amerika Birleşik Devletlerinin en büyük savaş gemisiydi. İkinci Dünya Savaşı sonrası mağlup olan Japonya'nın teslim antlaşması da bu gemide imzalanmıştı.

Sovyet Rusya'nın Türk boğazlarında yeni bir statü istemesi, boğazlardan üs ve ortak savunma taleplerine karşı Amerikan Missouri zırhlısının İstanbul'a gelişi Türkiye'nin tek başına olmadığını bir göstergesi olarak algılanmıştır. Missouri'nin Türkiye'ye gelişi ABD desteğinin dünyaya görkemli bir biçimde ilanı olmuştur. (Öymen, Bir Dönem Bir Çocuk , 2009, s. 513)

1.3. TRUMAN DOKTRİNİ

Dönemin Amerika Birleşik Devletleri başkanı Harry Truman 1947 yılında Amerikan Kongresinde yaptığı tarihi öneme sahip konuşmasıyla fiili olarak Soğuk Savaşı başlatmıştır . Harry Truman konuşmasında “*Özgür halklar özgürlüklerini korumaları için kendilerine yardım etmemizi bekliyorlar*” açıklamasında bulunur. (Lefebvre, 2005, s. 36)

Truman Amerikan kongresinden Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık yardım ve Türk ve Yunan ordularına uygun eğitim için Amerikan personeli gönderilmesi için yetki istemiştir. (W.Hook & Spanier, 2014, s. 43)

Truman Doktrininin ilanından sonra ABD, Türkiye’nin yanında olduğunu ve olası bir Sovyet saldırısına karşı Türkiye’nin yanında olacağını açıklamıştır .

Doktrinin ilanından sonra Türkiye’ye ekonomik yardım, askeri malzeme ve Amerikan askeri personelleri gelmeye başlamıştır. Türkiye’ye verilen askeri mühimmat ve malzemelerin çoğunluğu İkinci Dünya Savaşı sırasında kullanılan malzemelerden gelmiştir.

Truman Doktrini ile beraber Amerika Birleşik Devletleri çevreleme politikasını Sovyetler Birliğine karşı uygulamaya başlamıştır. Truman Doktrininden sonra İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük bir yıkıma uğrayan ve ekonomik krizler içinde olan Avrupa devletlerine dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Marshall’ın adıyla anılan Marshall Yardımı programı uygulanmaya başlamıştır. Marshall Yardımı savaşta yıkıma uğrayan ülkelere verilecek bir programdı. Türkiye, İkinci Dünya Savaşına katılmamış olsa da Türk ekonomisi savaş şartlarından etkilenmişti. Türkiye, 1948 yılında Marshall Yardımı programına dahil edilmiştir.

12 Temmuz 1947 yılında Türkiye ile ABD arasında imzalanan Türk-Amerikan Yardım ve İşbirliği Antlaşması Türk-Amerikan ilişkilerinde temel bir belgedir. Türk-Amerikan ilişkileri 1947 yılında imzalanan anlaşma üzerine inşa edilmiştir. 1947 yılından sonra Türkiye ile ABD arasında yapılan bir çok antlaşmaya temel oluşturmaktadır. Anlaşmanın bazı hükümleri dolayısıyla ileride iki ülke arasında çıkacak anlaşmazlıkların başlangıcı olduğundan ayrı bir öneme sahiptir. (Sander, Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964, 2016, s. 50)

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile beraber Türkiye'ye Amerikan etkisi görülmeye başlanmıştır. Türkiye'de Amerika Birleşik Devletlerine karşı olumlu bir hava oluşmuştur. Türk halkı ve Türk karar alıcılar Sovyetler Birliği lideri Stalin'den gelen saldırı tehditlerine karşı kendisini güvence altında hissetmeye başladı. Truman Doktrini ile başlayan süreç içinde Türkiye'de siyasi, ekonomik ,ticari ,kültürel ve müzikal anlamda Amerikan etkisi giderek artmıştır. (Öymen, 2010, s. 187) Türkiye'de Amerikan ürünleri büyük bir rağbet görmeye başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye ve yardım yaptığı diğer ülkelerde de verilen yardımın amacına uygun olarak kullanıldığını kontrol etmek için Amerikan görevlileri göndermiştir . Truman Doktrini ve Türk-Amerikan Yardım ve İşbirliği Anlaşmasının Türk-Amerikan ilişkilerini belirleyen temel belgeler olduğu açıktır.

1.4.TÜRKİYE'NİN NATO'YA ÜYELİK BAŞVURUSU

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın şekillendirilmesinde savaşın galip iki ülkesi olan Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasında görüş ayrılıkları savaş sırasında ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaş sonunda Sovyetler Birliği yayılmacı politikalar izleyerek Doğu Avrupa ülkelerini işgal edip kendine tabi uydu devletler oluşturma yoluna gitmiştir.

Sovyetler Birliğinin askeri gücüne Batı Avrupa'nın dayanabilmesi güçtü. Sovyetler Birliği askeri gücüyle bütün Avrupa'yı işgal edip komünist rejimler oluşturabilirdi. Doğu ve Batı bloklarının ortaya çıkmasını Almanya'nın paylaşımı sorunu ile ortaya çıkmıştır. (Karadeli, 2019, s. 241) Sovyetler Birliği'nin Berlin'e hava ablukası uygulaması sonucunda Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gerilmiş, kriz sonrasında Berlin Duvarı ile Almanya, Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılmıştır. Berlin Krizi sonrasında Avrupa ülkelerinin, Amerika Birleşik Devletlerinin desteği olmadan Sovyetler Birliğine karşı duramayacakları ortaya çıkmıştır.

Avrupa'daki bu siyasi ortamda 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuştur. NATO kurucu üyeleri ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Norveç, Danimarka, İtalya, Portekiz ve İzlanda'dır.

NATO askeri kollektif savunma örgütü olarak üyelerine karşı gelecek tehditlere karşı ortak savunma amacıyla oluşturuldu. Örgütün ana hedefi Sovyetler Birliğinden gelebilecek saldırılara karşı Avrupa'yı korumaktı.

Türkiye 1950 yılında NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuştur. Türkiye NATO'ya üye olarak güvenliğini sağlamayı, ordusunu modernleştirmeyi amaçlamıştır. Türk karar alıcıların bakış açısına göre Türkiye'nin NATO üyeliği siyasal, ekonomik ve askeri gelişme amaçlarına yardım edecekti. (Sander, Siyasi Tarih 1918-1994, 2013, s. 266) Türkiye NATO üyesi olarak Batı ülkeleriyle özellikle ABD ile olan ilişkilerinde ittifak ortağı olmayı amaçlamıştır. 1947 yılından itibaren Truman Doktrini ve Marshall Yardımından yararlanan ABD ile İşbirliği Antlaşması yapan Türkiye NATO üyeliği ile beraber Batı ile ilişkilerinin kurumsallaşmasını istemiştir.

Türkiye için NATO üyeliği büyük anlamlar ifade etmektedir. NATO üyeliği ile Sovyet tehdidine karşı güvenliği sağlanacak, askeri, ekonomik, siyasal anlamda Batı ile tam bir uyum sağlayacaktı.

Türkiye'nin NATO'ya üyelik için yaptığı ilk başvuru reddedilmiştir. Türkiye'nin NATO'ya üye olma sürecine bakıldığında iktidar ve muhalefetin tam bir uyum içinde olduğu ender konulardan biri olmuştur. Demokrat Parti'nin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra Cumhurbaşkanlığı devir teslim töreninde İsmet İnönü ve Celal Bayar arasında geçen konuşmada '' *Celal Bayar'ın Niye NATO'ya girmediniz ? sorusuna İsmet İnönü: Aldılar da girmedik mi iki gözüm ?* '' şeklinde cevaplamıştır. (Öymen, Öfkeli Yıllar, 2009, s. 109) Türkiye'nin NATO'ya üyelik süreci Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında başlamış ve Demokrat Parti iktidarında da devam etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine ilk başta olumlu bakmamıştır. İngiltere, Türkiye'nin NATO üyesi olması yerine oluşturacağı Ortadoğu Savunma Komutanlığı (MEDO) 'da yer alması gerektiğini savunmuş ve Türkiye'nin üyeliğini veto etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin atom bombası yapmasıyla ABD'nin Sovyetler Birliği üzerindeki askeri üstünlüğü dengelenmiştir. Amerika kıtası Sovyetlerin kıtalararası uzun menzilli füzeleri hedefi altına girdi . ABD, Çevreleme Politikası ile SSCB'yi izole etmeyi istiyordu. Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumu ABD için büyük bir önem arz etmeye başladı. Dönemin Amerikan Büyükelçisi George McGhee'ye göre '*Türkiye*

bölgedeki Amerikan güvenlik taahhüdününün yapıtaşlarından biri olacaktır. (Yanık, 2012, s. 44) ABD, Türkiye'ye kurulacak askeri üsler ile SSCB'den gelebilecek saldırılara karşı anında cevap verebilme imkanına sahip olacaktır. ABD kuracağı bu üslerle Sovyetlerin her hareketini takip edebilecekti.

Türk tarafında ise NATO üyeliği gerçekleşmeden askeri üslerin kurulmasına izin verilmeyeceği ABD'ye bildirildi. Türkiye emlak değerinin bedelini NATO üyeliği olarak tespit etmişti. (Güvenç, NATO'nun Evrimi ve Transatlantik Güvenliğe Katkıları, 2015, s. 103) Türkiye'nin Asya ve Avrupa arasında bir köprü olması , İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını kontrol etmesi, modern olmasa da savaşıma yeteneği yüksek bir ordusunun olması Türkiye'nin önemini artırmaktadır.

Türkiye'nin ittifak içindeki üstünlüğü coğrafi konumu ve askerlerinin düşük maliyetiydi. (Güvenç, 2015, s. 104) ABD Türkiye'ye yapacağı askeri ve ekonomik yardımlar ile NATO'ya önemli bir üye kazandırmış olacaktır. Türkiye'nin NATO'ya 18 tümen asker tahsis etme teklifi ABD tarafında ilgi çekmiştir. Türkiye'nin 18 tümen askeri olası bir Sovyet saldırısında ABD'den önemli bir yük alabilirdi.

Türkiye 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur. Nur Bilge-Criss'e göre *NATO ittifakı Türkiye'yi sadece askeri açıdan güçlendirmekte kalmadı. Bir buçuk yüzyıl süren sisteme aidiyet arayışını sonlandırdı.* (Bilge-Criss, 2012, s. 3)

1.4.1. KORE SAVAŞI ve NATO'YA ÜYELİK

Türkiye NATO'ya üyelik sürecinde 1952 yılında Birleşmiş Milletlerin çağrısı üzerine Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararı BM çağrısına uymak gibi görünse de esas amacı NATO'ya üye olmaktır. Türkiye Kore'ye bir tugay seviyesinde 4500 asker göndermiştir. Kore'ye asker gönderme kararı TBMM'de görüşme yapılmadan gerçekleşmiştir. TBMM'de yapılan eleştirilere rağmen temelde muhalefet Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesine karşı değildi.

Türk askerinin Kore'de Kunuri Muharebelerinde göstermiş olduğu kahramanca mücadele savaşın seyrini değiştirmiştir. Kunuri'de sıkışan ABD askerlerini kurtaran Türk askeri cesaretini ve kahramanlığını dünyaya bir kez daha göstermiştir. Kore Savaşı sonrası Amerikan halkında Türkiye'ye ve Türk askerine karşı büyük bir sempati ve saygı

oluşturmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinde Kore Savaşı büyük bir öneme sahiptir. Mehmetçiğin kanıyla ve canıyla Kore Savaşı NATO'ya üyeliğin bedeli olmuştur.

Başbakan Adnan Menderes'in Vatan gazetesine verdiği mülakatta ''Biz gördük ki, ülkemizin selameti uzun vadede sayısız riski göze almada ve dış politikadaki inisiyatiflerimizi korumada yatmaktadır. Tüm hür insanların güvenliği için, Kore'de saldırganana büyük güçlerle meydan okuyan Amerika'yı yalnız bırakamazdık. Gelecekteki savunmamızda aktif bir rol oynayabilmemiz açısından da bunun bize büyük bir yarar sağlayacağını gördük. Bu kararımız ve onu uygulama biçimi, bir saldırıya maruz kaldığımızda onunla nasıl mücadele edeceğimizin canlı bir örneğini verdi. NATO'ya dahil edilişimiz, bu yoldaki çabalarımızın bir sonucudur.'' (Bağcı, 2014, s. 26)

1.5. NATO ÜYELİĞİ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olmasıyla beraber Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamış oldu. Türkiye, NATO üyeliği ile Sovyetler Birliği'ne karşı askeri anlamda güvence altına girmiştir. Türk ordusu NATO standartlarına göre modernleşmeye sürecine başladı . Bu dönemin Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin altın çağı olarak geçtiği değerlendirilebilir. Türkiye'de NATO üyeliğinden sonra imzalanan anlaşmalarla NATO ve Amerikan üsleri kurulmaya başlanmıştır.

Bu dönemden itibaren Türkiye, dış politikasını ABD ve NATO'ya göre yapmaya başlamıştır. Tercihini batı bloğundan yana kullanan Türkiye başta NATO olmak üzere Batı dünyasının SSCB'yi çevreleme politikalarına gönüllü olarak katılmıştır. (Erol & Oğuz, Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Coğrafyasının Türkiye'nin Dış Politikasına Olan Etkisi, 2012, s. 18) Demokrat Parti , Soğuk Savaşın şiddetini artırdığı bu dönemde aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. NATO üyeliğinden sonra Türkiye dış politikasını batı ile uyumlu olarak uygulamaya başlanılan bir döneme girildi .

Türkiye bu dönemde Ortadoğu'ya ilgi göstermeye başlamış, Balkan Paktı, Bağdat Paktı gibi bölgesel paktların oluşumunda rol oynamıştır. Türkiye bölge ülkelerde paktlar oluşturarak Sovyet tehlikesine karşı güvence altında olacaktı. Türk karar alıcılar için Sovyetlerden gelebilecek olası saldırıya karşı hazır olunmalıydı. Oluşturulan bu ittifaklar zinciri bu açıdan bakıldığında büyük öneme sahipti.

Türk karar alıcılar için en büyük tehlike komşu ve çevre ülkelerde komünist rejimlerin iktidara gelmesiydi. Komşu ülkelerin Sovyetlerin işgaline uğraması veya bu ülkelerde uydu devletlerin kurulması Türkiye’de infial yaratmaktaydı. NATO’ya üye olunduktan sonra Türk liderler bölge ülkeleri ziyaret ederek bu ülkeleri Sovyetler Birliğine ve komünizm tehlikesine karşı Batı ittifakına davet etmişlerdir. (Sinkaya, 2011, s. 83)

1957 yılında dönemin Amerikan başkanı Dwight Eisenhower, ABD’den yardım isteyen Ortadoğu ülkelerini Sovyet saldırılarına karşı koruyacaklarını ilan eden Eisenhower Doktrinini ilan etmiştir. Eisenhower Amerika’nın bütün özgür dünyayı koruma sorumluluğunu üstlendiğini açıklamıştır (Kissinger, 2012, s. 529) Eisenhower Doktrinini Türkiye’de olumlu karşılanmıştır.

1.6. TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

1.6.1. TÜRKİYE-SURİYE KRİZİ

Demokrat Parti iktidarı döneminde Türkiye, Ortadoğu’da aktif bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin tam bir uyum içinde olduğu görülmektedir. Türkiye NATO’ya üye olarak Sovyet Rusya’dan gelebilecek saldırılara karşı kendisini güvende hissetmeye başlamıştır.

Ortadoğu coğrafyasında Sovyetler Birliğinin etkinliğini artırması Türkiye’de büyük bir endişeye sebep olmuştur. Türkiye’nin kuzeyden SSCB, batıdan Bulgaristan’dan gelebilecek bir tehlikeye karşı güney komşuları olan Suriye’nin de Sovyet etkisi altına girmesi ve komünist bir rejim kurulması ihtimali Ankara’da tepki çekmiştir.

Türkiye Suriye’de yaşanan gelişmeleri dikkatle izlemekteydi. Suriye’ye Sovyetler Birliği’nden silah yardımı gelmesi Türkiye’nin endişelerini daha da artırmaktaydı. Türkiye, Suriye sınırında askeri tatbikatlar yapmaya ve asker yığmaya başlamıştır. Sovyetlerin Suriye’ye silah yollamaya devam etmesi üzerine Ankara, Suriye sınırına askeri birliklerini kaydırmaya devam etmiştir. Türkiye ve Suriye arasında savaş olasılığı ortaya çıkmıştır.

Soğuk Savaş sırasında Türkiye ile Suriye arasında yaşanacak kriz bloklar arası bir çatışmaya sebep olabilirdi. Sovyetler Birliği lideri Kruşçev 1957 yılında verdiği

mülakatında ‘‘Bir savaş halinde Türkiye bir gün bile dayanamaz. Savaş patlak verirse biz Türkiye’nin yakınıdayız ,siz ise değilsiniz. Silahlar patlayınca roketler uğmaya başlayabilir, o zaman da düşünmek için artık çok geç demektir.’’ Şeklinde açıklamada bulunmuştur. (Erkan, 1946-1960 Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri, 2019, s. 134)

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’yi tehdidine karşı Amerikan Dışışleri Bakanlığı cevabında ‘‘ Aradaki uzaklığa rağmen, Türkiye’nin dost ve müttefiki olan ABD’nin Kuzey Atlantik Antlaşması gereğince yüklendiği taahhütleri hafife alacağını sanmamalıdır.’’ (Erkan, 2019, s. 134) .

Suriye krizine bakıldığında kriz Türkiye ile Suriye arasında olmaktan çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin ve Sovyetler Birliğinin krize müdahil olmasından sonra kriz uluslararası bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Suriye krizinde görüldüğü üzere iki süper gücün olası bir çatışmasının yeni bir dünya savaşına sebep olacağı grlmştur. Suriye Krizi sonunda ABD , Sovyetler Birliğine karşı Türkiye’nin yanında olmuştur. Suriye’de Sovyetler Birliğinin etkisi artmaya devam etmiştir.

1.6.2 . TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilere bakıldığında Irak’la dostane bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Türkiye ve Irak, Bağdat Paktı’na yeydiler. Başbakan Adnan Menderes’in Irak ile yakın ilişkileri vardı. 14 Temmuz 1958 yılında İstanbul’da Bağdat Paktı zirvesi toplanacağı sırada Irak’ta kanlı bir darbe yaşandı . Darbe sırasında Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait Paşa ldrld.

Irak’taki darbe Türkiye büyük bir tepkiyle karşılandı. Bağdat Paktı zirvesi olacağı günlerdeki bu olay Demokrat Parti’yi endişelendirmişti. Irak yaşanan darbe sonrası Bağdat Paktından ayrılmıştır. Bağdat Paktı’nın yerine Merkezi Anlaşma Teşkilatı (CENTO) kurulmuştur. Türkiye Irak’ta yeni rejimi tanıyarak kriz sona ermiştir.

1.6.3 . U-2 UÇAK SORUNU

U-2 Uçakları sorununa baktığımızda Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği’nin askeri hareketlerini kontrol edebilmek, geniş Sovyet Rusya coğrafyası üzerinde istihbarat toplayabilmek için yüksek irtifada uçabilen U-2 Uçaklarını

kullanmaya başlamıştır. ABD , U-2 Uçaklarını Sovyetler Birliği'ne yakın ülkelerden biri olan Türkiye üzerinden uçurilmaya başlandı .

Sovyetler Birliği, ABD'ye ait U-2 uçağını 3 Mayıs 1960 tarihinde düşürdüğünü ilan etmiştir. Kruşçev açıklamasında ABD uçaklarına uçuş izni veren ülkeleri uyarmış, ayrıca Sovyetler Birliği'ne gelecek bir saldırıda uçakların havalandığı üsleri imha edeceklerini belirtmiştir. (Sander, 2016, s. 260)

Türkiye düşürülen U-2 uçağına izin verilmediğini, uçağın Pakistan üzerinden uçtuğunu belirtmiştir. U-2 uçağının düşürülmesi ile Türkiye, Sovyetler Birliği karşısında zor bir durumda kalmıştır. Türkiye U-2 uçak krizinde Sovyetler Birliği'ne karşı nota verse de sorunu tırmandırıcı adımlar atmamıştır. (Karabulut, 2016, s. 90)

Türkiye U-2 Uçak Sorununda büyük bir tehlike atlatmıştır. İncirlik üssünden izni ve haberi olmadan havalanan Amerikan uçakları Türkiye'nin Sovyetler tarafından işgal tehlikesine uğramasına sebep olmuştur. NATO üyeliği sonrası ABD ile yapılan anlaşmaların Türkiye'yi bir savaşa sürükleyebileceği görülmüştür. Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'nin haberi olmadan U-2 uçaklarını kullanması ABD'nin kendi çıkarları için gerektiğinde Türkiye'yi istemeyeceği durumlara sokabileceğini göstergesi olmuştur.

1.7. KÜBA KRİZİ

Amerika Birleşik Devletleri 1959 yılında Sovyetler Birliği'nden gelebilecek saldırılara karşı nükleer başlıklara sahip Jüpiter füzelerini Türkiye'ye yerleştirmeye başladı . Jüpiter füzeleri İzmir-Çiğli'ye konuşlandırıldı. Jüpiter füzeleri 1962 yılında tam faaliyete geçecekti.

Türkiye'ye nükleer başlıklı füzelerin yerleştirilmesine karşı Sovyetler Birliği tepki göstermiştir. Jüpiter füzeleri NATO ittifakı için öneme sahipti, fakat Türkiye toprakları Sovyet saldırı hedefleri arasına girmişti. Füzelerin Sovyetler Birliği'ne karşı kullanımında Türkiye kendini büyük bir savaşın içinde bulabilirdi.

1962 yılında Sovyetler Birliği'nin misilleme için Küba'ya nükleer başlıklı füzeler yerleştirmeye başlaması ABD ile SSCB arasında gerilime sebep olmuştur. Sovyetler Birliği, Jüpiter füzeleri kalkmadığı takdirde Türkiye'deki füze hedeflerine saldıracağını açıklamaktaydı.

ABD, Küba'ya abluka uygulayarak füzelerin çekilmesini istemiştir. SSCB ise Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin kaldırılmasını şart koşmuştur. İki süper güç Küba'da savaşın eşiğinden dönmüştür.

Türkiye, Küba krizi sırasında ABD ile SSCB arasında pazarlık konusu olmuştur. Küba krizi sırasında NATO üyeliğinin Türkiye'nin güvenliğini garanti altına almadığı ortaya çıkmıştır. (Sever, 1997, s. 656) SSCB'nin Küba'dan füzelerini çekmesi karşılığında, ABD'de Jüpiter füzelerini kaldıracaktı. Küba krizi sırasında Robert Kennedy *‘‘Taşıdığımız sorumluluk her zamankinden daha fazlaydı. NATO ülkeleri bizi destekliyordu, fakat bu ülkeler kendilerini bekleyen tehlikenin farkında mıydı? Küba'ya bir saldırı düzenlediğimiz takdirde SSCB de Türkiye'deki füzelere ateş açmaz mıydı? Böyle bir kararın ortaya çıkması durumunda başta Türkiye olmak üzere NATO ülkeleri çok kısa süre içerisinde ölüm ve yaşam arasında kalabilirlerdi. Tüm bunlar olacaksa da Türkiye başta olmak üzere bu ülkelerin durumu öğrenmeye hakkı yok muydu ? ‘‘* (İzmir, 2017, s. 188)

Küba krizi sırasında başbakan olan İsmet İnönü 1970 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada: *‘‘ Amerikalılar bize Jüpiterlerin demode oldukları için çekileceklerini söylediler. Onların yerine Polaris denizaltıları ikame edilecekti. Ancak daha sonra öğrendik ki, Sovyetlerle pazarlık yapmışlar. Bu olay gösterdi ki ,Türk yöneticileri bugün Amerikalıların Türkiye'yi istenmeyen krizlere sokmasına izin vermemeli ve dikkatli davranmalıdır.’‘* (Erhan, ABD ve NATO'yla İlişkiler, 2015, s. 684)

Küba Krizi sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı John F. Kennedy, silahlı bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Başkan Kennedy'nin yerine Lyndon Johnson göreve başlamıştır. Sovyetler Birliğinde ise sisteme zarar vereceği düşünülerek saray darbesi ile Sovyetler Birliği lideri Kruşçev görevinden ayrıldı ve yerine Brejnev getirilmiştir.

Brejnev'in Sovyetler Birliği lideri olmasından sonra Doğu- Batı ilişkilerinde bir yumuşama beklentisi oluştu. Bu yumuşama ortamı olmasaydı, Amerika Birleşik Devletlerinin, Türkiye'ye olan ihtiyacı daha fazla olacaktı. Türk-Amerikan ilişkilerinin bozulmasında oluşan yeni uluslararası sistemin etkisi olmuştur.

Küba krizi ile Türk-Amerikan ilişkilerinde ilk defa güvensizlik başladı . ABD ile her alanda uyumlu ilişkilerin sorunlara sebep olabileceği görülmüştür. ABD ile ittifak ilişkisinde olunmasına rağmen ABD'nin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye'yi zor bir durumda bırakabileceğinin görülmesi bakımından Küba krizi Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönemeç olmuştur. Küba krizinden sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde başlayan güvensizlik ortamı Kıbrıs Sorunu ile devam ederek Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir.

1.8. KIBRIS'IN BAĞIMSIZLIĞI SÜRECİ

Kıbrıs Adasının tarihine bakıldığında ada 1571 yılında Sultan İkinci Selim döneminde fethedilmiştir. Kıbrıs, 1571 yılından 1878 yılına kadar tam olarak Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. 1878 yılında Osmanlı-Rus savaşları sonrası ada İngiltere'ye kiralanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında adayı İngiltere ilhak etmiştir. İngiltere idaresindeki Kıbrıs'ta 1950 yılından itibaren bağımsızlık istekleri ortaya çıkmaya başladı. Adada Kıbrıslı Türkler ve Rumlar yaşamaktaydı. Kıbrıslı Rumlar adayı Enosis yoluyla Yunanistan'a bağlamak istiyorlardı. Adada Enosis olması durumunda Kıbrıs Türkleri azınlık durumuna düşecekti.

Kıbrıs, Türkiye'de milli bir dava olmuştur. Türkiye'de Kıbrıs'ın bağımsız olması, adada yaşayan Türklerin haklarının korunması için gösteriler, mitingler yapmaya başlamıştır. Kıbrıslı Rumların kurduğu EOKA Terör Örgütünün Türkleri hedef almasından sonra Kıbrıs Sorununda Türkiye'nin tarafsız olma tavrı değişmiştir. Rumların Enosis taleplerine karşı Türklerde adanın Taksim edilmesini ortaya atmıştır.

Başbakan Adnan Menderes'in 1955 yılında Kıbrıs ile ilgili yaptığı bir konuşmada *" Bu bakımdan Kıbrıs, Anadolu'nun bir devamından ibarettir. Bu itibarla, onun bugünkü durumunda bir değişme bahis mevzu olursa, bunun etnik sebeplerle değil, çok daha mühim ve esaslı olan hakikatlere ve mesnetlere göre halledilmesi ve Türkiye'ye raci olması lazım gelir"* (Buluñç, 2007, s. 81) açıklamasıyla Türkiye'nin Kıbrıs hakkındaki görüşlerini açıklamıştır.

Kıbrıs'ın bağımsızlığı için Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile görüşmelere başlandı. Yapılan görüşmeler sonucunda 1960 yılında Kıbrıs bağımsızlığını kazanmıştır. Kıbrıs Cumhuriyetini 1959 Londra ve 1960 Zürih Antlaşmaları oluşturmuştur. Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısına bakıldığında Cumhurbaşkanı Rum ,

Cumhurbaşkanı yardımcısı daimi veto hakkına sahip bir Türk olacaktı. Kıbrıs Türk ve Rumlardan oluşan iki toplumlu tek bir devlet şeklinde olacaktı. Kıbrıs tarafsız bir ülke olacaktı.

Kıbrıs'ın kurucu antlaşmaları olan Londra ve Zürih Antlaşmaları Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye garantörlük hakkı vermiştir. Garanti Antlaşması ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Kıbrıs Cumhuriyetinin bağımsızlığını, ülke bütünlüğünü , güvenliğini garanti etmişlerdir. (Özersay, 2009, s. 48)

Kıbrıs'ın bağımsız olmasından sonraki süreçte adada Rumlar, Türklere karşı saldırgan politikalarına devam etmişlerdir. Rumlar, adada yaşayan Türkleri, Kıbrıs Cumhuriyetinin kurucu egemen iki unsurundan biri olarak görmeyip, ikinci sınıf vatandaş olarak görme tutumunu sürdürmüşlerdir. Rumlar, Türkleri Enosis hedeflerinde bir engel olarak görüyordu. Rumların amacı Kıbrıs Türklerine karşı saldırılar düzenleyerek , Türklerin adadan gönderilmesiydi.

1963 yılına gelindiğinde Makarios liderliğindeki Rum tarafı Kıbrıs anayasasında değişiklik yapma teklifiyle Türklerin anayasal haklarını kısıtlamak istemişlerdir. Rumlar, Akritas Planı ile Kıbrıs'ta yaşayan Türklere karşı etnik temizlik yapıp, adadan göndermek için harekete geçmiştir.

25 Mayıs 1963'de Rum teröristler savunmasız olan bir Türk ailesini vahşice katletmiştir. Kanlı Noel sonrasında 364 Kıbrıs Türk'ü, Rum teröristler tarafından öldürülmüştür. Kanlı Noel saldırısı sonrasında Türkler, Kıbrıs'ın belirli bölgelerine göçe zorlanmıştır. Kıbrıs Türk tarafı yaşanan olaylardan sonra yönetimden çekilmiştir.

1963 yılında yaşanan 'Kanlı Noel' saldırısından sonra Türklere yapılan eziyetler, Türk köylerine Rumların düzenlediği saldırılar Kıbrıs'ta bunalım dolu yılları başlatmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE YENİ BİR DÖNEM

2.1. JOHNSON MEKTUBU

Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem açan Johnson Mektubuna baktığımızda 1963 yılından itibaren Kıbrıs'ta Rumların Türklere karşı saldırıları artmaktaydı. Rumlar EOKA Terör örgütü ile Türklere karşı sistematik saldırılar düzenliyordu. Rum terörü 1964 yılında şiddetini artırmaya başlamıştır. Kıbrıs'ta artan Rum saldırılarından sonra adada Türklerin can ve mal güvenliği kalmamıştır.

Başbakan İsmet İnönü'nün 16.04. 1964 tarihinde Time Dergisine verdikleri bir demeçte *“Müttefiklerimiz ittifakın (NATO) dağılması için çalışmakta olan uzak devletlerle yarış etmektedirler. Bu ittifak bozulmasın diye sonuna kadar sabrediyoruz. Müttefiklerimiz bu ittifakı dağıtma gayretlerinde muvaffak olurlarsa yeni şartlarda yeni bir dünya kurulur.”* (Turan, İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1961-1965), 2004)

Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etme isteği haklı ve meşru sebeplere dayanmaktaydı. Rumların saldırılarının temel amacı adada yaşayan Türk nüfusu asimile edip adadan göndermektir. Sonunda Enosis yoluyla Yunanistan'a bağlanmaktadır. Türkiye'nin askeri ekipmanları Kıbrıs'a hareket düzenlemek için yetersizdi. Türk ordusunun silahları eskiydi. Deniz hareketi için büyük öneme sahip çıkarma gemileri yoktu. Türkiye, askeri açıdan imkansızlıklara rağmen vapurlara asker doldurularak çıkarma yapılması düşünüldü. Türkiye, adada yaşayan soydaşlarını kurtarmak için 1964 yılında askeri müdahale kararı almıştır.

5 Haziran 1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Lyndon Johnson'un mektubu Ankara'ya ulaştı. ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye hitaben yazdığı mektubunda:

“ Sayın Bay Başbakan, Türkiye hükümetinin Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasıyla sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi suretle endişeye sevk etmektedir. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat geciktirmiş olduğunuzu bana ilettiler. Söz konusu antlaşma teminatçı devletler

arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika bu durumda istişare olanaklarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kullanılamayacağı inancındadır.

Ayrıca , Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale Sovyetler Birliği'nin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin, tam rıza ve muvafakatı olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde, ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi savunmak mükellefiyetleri olup olmadığını, müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Aynı zamanda Sayın Başbakan, Türkiye ile ABD arasındaki 1947 tarihli yardım antlaşmasının 14.maddesi gereğince askeri yardımın veriliş amacından farklı kullanılmaması için hükümetinizin ABD'nin onayını alması gerekir. Mevcut şartlarda Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilen silahların kullanılmasına Birleşik Devletler'in izin veremeyeceğini size bütün içtenliğimle bildirmek isterim. '' (Şahin, Gece Gelen Mektup, 1987, s. 117-119)

Johnson Mektubunun içeriğine bakıldığında mektubun diplomatik teamüller açısından son derece kaba ve ağır bir dille yazıldığı görülmektedir. Mektubu değerlendiren Amerikan Dışişleri Bakan Yardımcısı George Ball ' *'Hayatımda bu kadar gaddar bir diplomatik mesaj görmedim* '' değerlendirmesinde bulunmuştur. (Şahin, 1987, s. 8). Egemen iki devlet arasında böyle bir üslupla yazılan mektup kabul edilemezdi.

Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde önemli bir dönemeç olmuştur. Türkiye ile ABD, 1947'den beri yakın ilişkiler içerisindeydi. 1952 yılında Türkiye'nin NATO üyeliği ile beraber Türkiye ve ABD aynı ittifakın birer üyesiydiler. Türkiye dış politikasını ABD ve NATO'ya göre düzenlemiştir. Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği ile komşu olan Türkiye, ABD ve NATO'yla ilgili ikili antlaşmaları, ittifaktan doğan sorumluluklarını yerine getirmiştir. Öyle ki U-2 Uçak Krizi ve Küba Krizinde görüleceği gibi Türkiye, Sovyetler Birliği'nin işgal tehlikesine maruz kalmıştır. Türkiye'nin haklı ve meşru olduğu Kıbrıs davasında ABD'nin böylesine bir tutumu kabul edilemezdi.

Johnson Mektubuyla ABD ve NATO'nun , Türkiye'yi Sovyetler Birliği'nden gelebilecek saldırılara karşı koruyamayacağını belirtiyordu. Ayrıca mektupta ABD'nin vermiş olduğu silahları izni olmadan kullanamayacağını hatırlatması müttefiklik ilişkisine sığmamaktadır. Mektuptan çıkacak sonuç, Türk-Amerikan ittifakının tek taraflı işlediği ve daha çok bu ittifakın Amerika Birleşik Devletlerinin fayda ve çıkarlarını gözettiği idi. (Uslu, Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri, 2016, s. 181). ABD'nin çıkarları söz konusu olduğunda Türkiye'den vazgeçebileceği öğrenilmiş oldu.

2.1.2 . İSMET İNÖNÜ'NÜN JOHNSON'A CEVAP MEKTUBU

Başbakan İsmet İnönü, ABD Başkanı Lyndon Johnson'a cevap olarak gönderdiği mektupta :

“Sayın Bay Başkan , Mesajınız gerek yazılış tarzı gerek muhtevası bakımından, Amerika'yla ittifak ilişkilerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi bir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirmiştir

Mesajınızın Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi savunma mükellefiyetleri hususunda tereddüt gösteren kısmı, NATO ittifakının niteliği ve temel ilkeleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibahı vermektedir. İtiraf edeyim ki bu bizim için büyük bir üzüntü ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldıran tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıfsa hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

Bizim anlayışımıza göre Atlantik Antlaşması üye devletleri saldırıya uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Şayet, diğer üyeler Sovyet müdahalesine uğrayan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketiyle tahrik edip etmediği gibi hususları tartışmaya kalkışsalar ve tartışma neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespitine giderlerse NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve anlamı kalmamış olur. (Şahin, Gece Gelen Mektup , 1987, s. 123-131)’’ Açıklamasında bulunmuştur.

2.2. JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE OLAN ETKİLERİ

Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerine bir dönüm noktası olmuştur. Mektup Türkiye'nin dış politikasını etkileyecek ölçüde gelişmelere sebep olmuştur. ABD'nin Türkiye'ye haklı konumda olduğu Kıbrıs davasında destekte bulunmayacağını böylesine bir üslupta belirtmesi ABD ve NATO'ya her zaman güvenilemeyeceğini ortaya çıkıttı. Türkiye'nin kendi çıkarlarına aykırı olduğu durumlarda dahi ABD ve Batı ile uyumlu politikalar içinde olmaya çalışmasının sonuçlarını acı bir şekilde öğrenmiş oldu .

Johnson Mektubu sonrası Türk-Amerikan ilişkileri sorgulanmaya başlamıştır. George Harris'e göre : *“Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde keskin bir bölünme yarattı.”* (Harris, 1972, s. 115) Türkiye'nin ABD ve NATO ile kurduğu ilişkilerin ana sebebi olan muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı NATO'nun destek vermeyebileceği konusu büyük tartışmalara sebep olmuştur. Türkiye, ittifak yapmış olduğu büyük fedakarlıklara rağmen ABD ve NATO desteğini bulamaması NATO ittifakı sorgulanmaya başlandı.

Türkiye'de Amerikan karşıtlığı Johnson Mektubundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde görülmedik bir şekilde artmaya başladığı bir döneme girildi. Türkiye'de ABD karşıtı protesto gösterileri yapılmaya başlanmıştır. ABD'nin 6. Filosu İstanbul ziyaretinde taşlanmıştır. Olayların şiddetini artırmasından sonra ABD 6. Filosunun Türk limanlarına uğraması fiilen imkansızlaştı. (Ahmad, 2006, s. 170) Dönemin ABD Büyükelçisi Komer'e Ortadoğu Teknik Üniversitesi ziyareti sırasında protesto gösterileri düzenlenmiş, büyükelçinin arabası yakılmıştır.

Johnson Mektubundan sonra yaşanan olaylar Türkiye'de artan Amerikan karşıtlığını gösteriyordu. Haluk Şahin'e göre *“Johnson'un mektubu, NATO'nun ve Türk dış politikasının tabu konular arasından çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. (Şahin, Johnson Mektubu, 2019, s. 122)”* NATO'dan ayrılma istekleri halk tarafından söylenmeye başlamıştır. Türkiye'deki ABD ve NATO üsleri ilk defa tartışmaya açılarak üslerin kapatılması istenmiştir.

Türkiye, ABD'nin politikalarını gözü kapalı desteklemeyi bırakarak, ABD'nin politikalarının Türk dış politikasının temel hedeflerine uyup uymadığını sorgulamaya başladığı bir dönem olmuştur. (Erhan, 2015, s. 690) Türkiye, Johnson Mektubundan

sonra çok boyutlu bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye dış politikasında yeni bir açılım yaparak Kıbrıs sorununda ihmal ettiği komşu ülkeler ve bağlantısızlar grubunun desteğini almaya çalışıldı.

Johnson Mektubu sonrası Türkiye'nin Sovyetler Birliğine karşı bakış açısı değişmeye başlamıştır. Türkiye'nin batı dünyasıyla, özellikle ABD ile ilişkilerine bakıldığında Sovyet tehdidi öne çıkmaktadır. Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'ye karşı tehditkar tutumu ve toprak talepleri Türkiye'yi batı bloğuna doğru yöneltmiştir. ABD'nin Johnson Mektubuyla gösterdiği tepki Türkiye'nin 1947 yılından beri izlediği siyaseti sorgulamaya başladığı bir durumu ortaya çıkarmıştır.

Türkiye Soğuk Savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki detand (yumuşama) havasını değerlendirmeye başlamıştır. Türkiye, Sovyetler Birliği ile geliştireceği ilişkilerle ABD'nin tek ve vazgeçilmez bir ülke olmadığını göstermek istemiştir.

Prof. Dr. Sencer İmer'e göre: *'' Johnson Mektubunu okuduktan sonra İsmet Paşa fena sinirleniyor ve Muammer Erten'e diyor ki, 'Muammer, biz NATO'ya niye girdik. Nükleer silahımız olmadığı için, nükleer şemsiyenin altına girdik. Eğer size Sovyetler Birliği o tarihte bu yapacağınız hareket dolayısıyla, herhangi bir müdahalede bulunursa, o zaman Nato'nun anlaşmasının 5.maddesi işlemez ,diyor. Bu ne demek, diyor. Biz şu andan itibaren korumasız vaziyetteyiz demektir. Yani biz NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında falan değiliz demektir. Biz NATO'ya niye girmiştik. NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girmek için. O zaman diyor Muammer, sen yarın hemen uçağa atlayıp Moskova'ya gidiyorsun, ve Moskova'daki Sovyet yönetimine şu mesajı veriyorsun. Diyorsun ki biz şu andan itibaren NATO'nun Sovyetlere en yakın kanadı oluyoruz. Muammer Erten, İsmet Paşa'nın söylediğini yapıyor. Moskova'ya gidiyor. (İmer, Prof. Dr. Sencer İmer ile Mülakat, 2019)*

Johnson Mektubundan sonra Türkiye, 1965 yılında NATO'nun Çok Taraflı Nükleer Güç (MLF) projesinden ayrılmıştır. NATO'nun MLF projesi maliyeti nedeniyle diğer NATO üyelerince eleştirilmekteydi. ABD'nin desteklediği MLF projesinden Türkiye'nin ayrılması artık her konuda ABD ile ortak politikaların izlemeyeceğini göstermiştir.

2.3. ÇOK BOYUTLU DIŞ POLİTİKADA TÜRKİYE

2.3.1. TÜRKİYE-SOVYETLER BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilere bakıldığında KurtuluŐ Savaşı sırasında Sovyetler Birliği ile olumlu seyreden ilişkiler görölmekteydi. Yeni kurulan Sovyetler Birliği , Milli Mücadele sırasında Türkiye'ye destekte bulunmuş, askeri yardım göndermiştir. Sovyetler Birliği ile Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalanmıştır. Sovyetler Birliği lideri Lenin'in ölümu , Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu .

Sovyetler Birliği'nin yeni lideri olan Stalin, Türkiye'ye karşı saldırgan bir tutum izlemeye başlamıştır. 1945 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliği 1925 yılında imzalanan Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasını feshetmesiyle Türk- Sovyet ilişkileri gerilmeye başlamıştır. Türk-Sovyet ilişkileri U-2 Casus Uçağı Krizi, Jüpiter Füze Krizi ve Küba Bunalımında savaşın eşiğine geldi.

Türkiye 1964 yılında Kıbrıs'ta bozulan devlet düzenini sağlamak, adada yaşayan Türklerin can güvenliğini korumak için askeri hareket düzenlemek istemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale için haklı ve meşru gerekçelerine karşı ABD, Johnson Mektubu ile hareketi engellenmiştir.

Johnson Mektubu sonrası Türk dış politikasında yeni arayıŐlar başladı . Türkiye, ABD tarafından hiç beklemediği bir tepkiyle karŐılaŐtıktan sonra ihmal ettiği ve iliŐki kurmaktan kaçındığı komşu ölkelere ve Sovyetler Birliğine yönelmiŐtir. Kıbrıs sorununda yalnız kalan Türkiye, Sovyet desteği aramayı hedeflenmiŐtir.

Soğuk Savaş sırasındaki detand (yumuşama) havası Türkiye'nin çok boyutlu bir dış politika izlemesine imkan sağlamıştır. Türkiye, detand sürecini iyi değerlendirerek, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır.

Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 30 Ekim 1964'teki Moskova gezisi Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Sovyetler Birliği başbakanı Kosign 1966 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Sovyetler Birliği Başbakanı Kosign'in Ankara'da gerçekteŐtirdiĐi görüŐmelerinden sonra yaptığı bir konuşmasında: *“ Yapılan görüŐmelerin asıl gayesi iki öлке arasındaki ilişkileri iyileŐtirmektir. Türkiye ile olan iliŐkilerimizin iyileŐtirilmesi Sovyetler Birliği'nin dış siyasetinin önemli bir*

parçasıdır. Sovyetler Birliği, Türkiye ile olan ilişkilerimizi normalleştirmek gayesini güdüyor ve benim ziyaretimin asıl maksadı da budur.” (Qasımlı, Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980, 2013, s. 253) açıklamasında bulunmuştur.

Türkiye’den Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Başbakan Süleyman Demirel, Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Moskova’da Sovyetler Birliği Başbakanı Kosign ve Sovyetler Birliği lideri Kruşçev ile görüşmelerde bulunmuşlardır.

Prof. Dr. Sencer İmer’e göre : “ O zaman ki Sovyet lideri Kosign, yaptığı görüşmede diyor ki. Bizden hiçbir şekilde çekinmenize gerek yok. Biz sizin davanızın haklı bir dava olduğunu biliyoruz. Oradaki soydaşlarınızı korumak istiyorsunuz. Onların öldürölmelerini engellemek istiyorsunuz. Soykırımı engellemek istiyorsunuz. Bizden size herhangi bir tehlike gelmez. Bundan emin olabilirsiniz. Ancak biz size başka bir teklif de de bulunmak istiyoruz. Biz size 10 tane fabrika yapalım. Bu fabrikaların bedelini siz bize portakal ve limon olarak, narenciye olarak ödeyin.

Bu fabrikaların yapılması kabul ediliyor. Bu şekilde geri dönen Muammer Erten, bunları İsmet Paşa’ya da arz ediyor. Şimdi bu fabrikaların yapılması, gerçekleştirilmesi daha sonra İsmet Paşa iktidardan gittikten sonra Süleyman Demirel zamanında da gerçekleştirilmiştir. Herkes zanneder ki bu 10 tane fabrikanın kuruluş anlaşmaları Süleyman Demirel tarafından organize edilmiştir. Halbuki bu anlaşmalar hakikaten İsmet Paşa görevden ayrıldıktan sonra yapılmıştır. Ama esas bu anlaşmanın temeli Johnson mektubuyla ilgili olan durumdur.ve Türkiye’nin Sovyetlere en yakın kanadı olalım formülünü ortaya koymasından sonra olmuştur. Fakat işin enteresan tarafı 1965 ten 1970 e kadar olan süreçte bunlar yapıldıktan sonra bir askeri darbe ile Süleyman Demirel uzaklaştırılmıştır. Üzerinde durulmaya değer. Şimdi hani Morrison Süleyman falan derler ama Sovyetlerle olan bu işbirliğini Süleyman Demirel devam ettirmiştir. Milli bir politika olarak bu çok önemlidir. (İmer, Prof. Dr. Sencer İmer ile Mülakat, 2019)

Sovyetler Birliği, Türkiye’ye Soğuk Savaş sürecinde maddi destek ve krediler vermeye başlamıştır. Kosign’in Türkiye ziyaretinden sonra 1967 yılında Türkiye ile SSCB arasında antlaşmalar imzalanmıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye’ye sanayi kuruluşları yapımı için 180 milyon ruble kredi vermiştir. Türkiye, krediyi Sovyetler Birliği’ne ihraç ürünleri ile ödeyecekti. (Qasımlı, 2013, s. 269) Türkiye’nin ihraç edeceği

ürünler sebze ,meyve ve tarım ürünlerdi. Türkiye, Sovyetler Birliği'nden en fazla ekonomik dış yardım alan ülke olmuştur. (Caşın, 2012, s. 611)

Sovyet yardımı ve desteği ile Türkiye'nin stratejik öneme haiz büyük sanayi kuruluşları açılmıştır. Aliğa PETKİM , İskenderun Demir Çelik Fabrikası, Seydişehir Alüminyum Fabrikası, Bandırma Borik Asit Fabrikası, Çayırhan Pencere-Cam Fabrikası, Artvin Sunta Fabrikası gibi önemli fabrikalar açılmıştır.

Süleyman Demirel bir mülakatında: *''Kalkınma hadisesine önem veriyorduk. Fakat batı bize ödeyemezsiniz diyerek کافی miktarda kaynak sağlamıyordu. O zaman Sovyetler Birliği bize beş tane büyük projeyi finanse etmek için kredi teklif etti ve biz de anlaştık. ABD bunu yadırgamıştır. New York Times'in sahibi olan zat bana geldi. Kapıdan girer girmez aks mı değiştiriyorsunuz diye sordu. Cevaben şunları söyledim. Ne aksı değiştireceğiz. Projelerimiz var. Bunları finanse etmek istiyoruz. Biz anti-komünistiz. Rusya'dan bir şey alınca acaba Türkiye, Ruslara yanaşiyor mu anlamına gelmez. Türkiye'nin menfaatleri bunu gerektiriyor* (Purtaş, 2012, s. 579).'' açıklamasında bulunmuştur.

Türk sanayisi için büyük öneme sahip bu fabrikaların açılmasıyla Türkiye'nin madenlerini işleyebilme, kendi değerlerini değerlendirebilmesi sağlanmıştır. Türkiye'nin müttefikleri olan ABD ve batı ülkelerinden alamadığı finansman kaynağını ve teknoloji transferini düşman olarak değerlendirilen Sovyetlerden alması kayda değer bir durumdur. Stratejik öneme sahip bu fabrikalar ile Türkiye'nin dışa bağımlılığı azaltmada önemli katkıları olmuştur.

Türkiye, çok boyutlu bir dış politika izleyerek ABD ile güç dengesinde asimetrik şekilde olan ilişkisini dengelemeyi başarmıştır. Sovyetler Birliği ile kurmuş olduğu ikili ilişkilerle ABD ve NATO'nun Türkiye için vazgeçilmez olmadığını göstermiştir.

2.4. TÜRKİYE-ABD ASKERİ İLİŞKİLERİ

2.4.1. Türkiye ile ABD Arasında Yapılan Bazı Önemli Anlaşmalar

Türk- Amerikan ilişkilerinde yapılan ikili antlaşmalar 1964 yılında Johnson Mektubu sonrasında tartışılmaya başlanmıştır. Ünlü mektuptan sonra Türkiye'de ABD ve NATO'ya karşı tepkiler büyümüştür. Johnson Mektubu'ndan sonra Türkiye ile ABD arasında yapılan ikili antlaşmalar sorgulanmaya başlamıştır.

Türkiye ile ABD arasında 12 Temmuz 1947 yılında imzalanan Türk-Amerikan Yardım ve Dostluk Antlaşması kurucu bir öneme sahiptir. 1947 Antlaşması Türkiye ile ABD arasında yapılan antlaşmalara dayanak oluşturmaktadır.

1947 Yardım Anlaşmasınının 2.maddesinde ABD Başkanı tarafından Türkiye'ye yapılacak yardımlar için misyon şefi gönderilecektir. 3.maddede ise Türkiye ve Birleşik Devletler Hükümetleri anlaşma gereği işbirliği içinde olacaktır. Türkiye devleti yapılan yardımları tanıtmak için devamlı olarak radyo yayını yapacaktır. 4.maddede ise Amerika Birleşik Devletlerinin onayı olmadan yardım amacıyla verilen silahların devredilemeyeceği, silah ve mühimmatların ABD'nin izni olmadan verilmiş amacına aykırı kullanılmayacaktır. (Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, 1991, s. 163)

1947 Yardım Anlaşmasınının ünlü 4.maddesi Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale sürecinde devreye konacak ve Türkiye'nin adaya müdahalesi ABD tarafından engellenecekti.

Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden sonra 1952 yılında Türkiye, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesine katılmıştır. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi, Türkiye'nin NATO'nun kurumsal yapısına dahil olmasını sağlamıştır. NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi , NATO üyesi devletler arasında işbirliği, yardımlaşma ve muafiyetler getirmektedir. Sözleşme ile NATO üyesi devletlere belirli ayrıcalıklar tanınmaktadır.

Bu anlaşma ile beraber Türkiye'de NATO üsleri ve tesisleri kurulmaya başlamıştır. NATO askeri personelleri Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Sözleşmedeki üye devletler arasında yargı yetkisi kullanılması konusu ileride sorunlara yol açacaktı.

Türkiye ile ABD arasında 23 Haziran 1954 yılında Askeri Kolaylıklar Anlaşması yapılmıştır. Askeri Kolaylıklar Anlaşması gizli olarak düzenlenmişti. Askeri Kolaylıklar Anlaşması ile Türkiye ve ABD arasında sıkı bir askeri işbirliğine gidilmiş, anlaşma ile 50 kadar teknik nitelikte anlaşma yapılmıştır. (Sander, 2016, s. 154).

Askeri Kolaylıklar Anlaşması uygulama anlaşması olarak düzenlenmiştir. 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşması uygulama anlaşması olarak düzenlendiğinden Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmeden yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile ABD'nin Türkiye'deki askeri varlığı artmaya başlamış, Türkiye'de ABD üs ve tesisleri kurulmaya başlanmıştır.

2.5. İKİLİ ANLAŞMALAR SORUNU

Johnson Mektubunun Türk-Amerikan ilişkileri üzerindeki yıkıcı etkilerinden sonra ABD ile yapılan ikili anlaşmalar sorgulanmaya başlamıştır. Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşmaların çoğu gizli olarak yapıldığından içeriği bilinmemekteydi. İkili anlaşmalar 1965 yılından itibaren Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda tartışılmaya başlanmıştır.

Türkiye ile ABD arasında yapılan anlaşmalarda belirli bir düzen takip edilmemiştir. İkili anlaşmalar farklı devlet makamları tarafından yapılmıştır. Yapılan anlaşmalar genel olarak yazılı yapılsa da telefon yoluyla, sözlü olarak yapılan anlaşmalarda mevcuttur. Yapılan anlaşmaların bazılarının metinleri dahi mevcut değildir. (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası, 2014, s. 505) Dışişleri Bakanlığının sözlü izni ile Amerikan Posta Teşkilatı kurulmuştur.

Altan Öymen'e göre: “ *Türkiye ilk başta bu anlaşmaları imzalamakta bir beis görmüyordu. Beis görmüyordu, hatta Amerikan yardımlarından yararlanıyordu. NATO müteahhitliği diye bir meslek türemiştir. Bir kısım Türk müteahhitleri de bundan yararlanıyordu. Üslerde orada olsun karışmıyor bizim işlerimize, yahut karışsa bile bizim aleyhimize olacak şekilde karışmıyor fikri vardı. Bu sarsıldı.* (Öymen, Altan Öymen ile Mülakat, 2019)

Amerikan personeline verilen özel posta imtiyazı sayesinde büyük miktarda tarihi eser kaçakçılığı yapılmıştır. (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 2014, s. 507). Amerikan personeline verilen posta imtiyazı ile binlerce yıllık Anadolu coğrafyasına ait tarihi eserlerin kaçırılması, ABD'ye tanınan ayrıcalıkların kötüye kullanılmasına bir örnektir. Diyarbakır Pirinçlik Üssünün kurulması için Amerika Birleşik Devletleri Yardım Kurulu Başkanı, Genelkurmay Başkanından sözlü olarak izin almıştır. (Orkunt, Türkiye-ABD Askeri İlişkileri, 1978, s. 258)

Yalova Havalimanı'nın kullanım için ABD'ye tahsis edilmesi Genelkurmay Başkanlığının yazılı izni ile olmuştur. Emekli Orgeneral Refik Tulga konu ile ilgili bir açıklamasında: “ *Genelkurmay, bir anlaşmaya dayanmadan kullanılan Sinop ve Yalova Havaalanları için Amerikalılara çıkın buradan diyordu. Amerikalıların karşılığı 'Bize müsaadeyi hükümet verdi'. oluyordu. Peki gösterin anlaşmayı denilince Amerikalılar*

anlaşma yok demekten başka cevap bulamıyorlardı.’’ (Tunçkanat, İkili Anlaşmaların İçyüzü, 2018, s. 225)

Amerikan U-2 Keşif uçağı 1965 yılında Karadeniz’de düşmüştür. Düşen uçağın enkaz kurtarma çalışmalarını Türkiye yapmak istemiştir. Genelkurmay İstihbarat Başkanı olarak görev yapan Emekli Oramiral Sezai Orkunt’un anılarında: *‘‘Amerikalılar deniz aramasına katılmak üzere Akdeniz filosuna mensup bir harita gemisinin görevlendirilmiş bulunduğunu ve geminin Çanakkale Boğazına yanaşmakta olduğunu bildirmişti. Bu hususta ne Dışişleri Bakanlığının ne Genelkurmay’ın ne de Deniz Kuvvetlerinin bir bilgileri mevcuttu. Bu geminin gelişi de bir emrivaki haline getirilmişti. Bu emrivaki karşısında Türk Deniz Kuvvetleri geminin Karadeniz’den geçmesinde sakınca olacağını, aramaların olay yerine hareket eden muhriplerimizce yapılacağı bildirilmişti.*

Ertesi gün, mesaha gemisinin işaret istasyonlarımızın dur ikazına rağmen Boğazı zorlayarak geçtiğini ve Montreux Sözleşmesini ihlal etmiş olduğundan, buna müsaade edilemeyeceği bildirildi. Gemi Ahırkapı Feneri açıklarında geri çevrildi. Amerikan Askeri Ataşesi olaydan sonra bizim kendileriyle dost mu düşman mı olduğumuzu soracak kadar ileri gitmişti. Karşımızda yetkili gördüğümüz Amerikalılar, Türkiye’nin durumunu hiç dikkate almadan yalnız kendi arzuları doğrultusunda çözüm ve uyum istiyorlardı.’’ (Orkunt, Türkiye-ABD Askeri İlişkileri, 1978, s. 379)

Yukarıda anlatılan olaylardan görüleceği üzere ABD tarafı Türkiye ile yapılan ikili anlaşmaları kötüye kullandığı görülmektedir. ABD tarafı Türkiye ile yapılan anlaşmaları kendi istedikleri gibi yorumlayarak uygulamışlardır. ABD, kendi çıkarlarına uygun konularda tek taraflı kararlar almıştır. Türkiye’nin istekleri ABD için ikinci planda olmuştur. Karadeniz’de düşen U-2 uçağı olayında da görüldüğü gibi ABD, kendi çıkarları söz konusu olduğunda müttefiki olan Türkiye’nin egemenlik hakkını hiçe saymıştır.

Haydar Tunçkanat’a göre: *‘‘ İlgili ve sorumlu Türk makamlarının Amerikalılarla yapılan anlaşmaların anlam ve kapsamını iyice bilmemelerinden ve kimlere ne gibi yazılı veya sözlü müsaadeler verildiğinden habersiz bulunmalarından Amerikalılar geniş ölçüde yararlanmışlardır.’’ (Tunçkanat, 2018, s. 225)*

ABD yetkilileri bir Türk makamına kabul ettiremedikleri konuları, başka bir Türk makamına başvurarak sağlamaya çalışmışlardır. Bu sayede birbirlerinden haberi olmadan Türk makamları ile bir çok anlaşmalar yapmıştır. (Gönlübol, 2014, s. 505). Amerikalılar , Türk makamları arasındaki uyumsuzluğu iyi tespit ederek , istedikleri konuları kolayca kabul ettirmişlerdir. Sözlü olarak ikili anlaşmalar yapılması, yapılan bazı anlaşma metinlerinin bulunamaması durumun ciddiyetini açıkça ortaya koymaktadır.

2.6. ABD ASKERİ PERSONELİ İLE YAŞANAN SORUNLAR

Türkiye'nin 1952 yılında NATO üyesi olmasıyla birlikte askeri üsler kurulmaya başlanmıştır. Kurulan askeri üsler NATO Kuvvetler Statüsü üzerine oluşturulmuştur. 1954 yılında imzalanan Askeri Kolaylıklar Anlaşması ile Türkiye'de Amerikan üsleri kurulmaya başlanmıştır. Türkiye'ye kurulan üslerin NATO üssü mü, Amerikan üssü mü olduğu uzun yıllar tartışma konusu olmuştur.

Johnson Mektubundan sonra Türkiye'deki askeri üsler tartışılmaya başlanmıştır. Türk devlet adamlarına göre, ABD ve NATO üslerinde tam bir egemenlik hakkına sahip olduğunu ve Amerikan üslerinin Türk makamları tarafından denetlenebildiğini açıkça belirtiliyordu. Fakat gerçekte durum böyle değildi.

ABD üslerin belirli bölümlerine Türklerin girmesine izin vermemekteydi. Türkiye'deki üsler NATO hareketleri dışında kullanılıyordu. ABD, Ortadoğu ülkelerinde yaptığı operasyonlarda bu üsleri kullanmaktaydı. İncirlik Askeri Üssü, NATO kapsamı dışında Amerikalılar tarafından kullanılmıştır.

İskenderun limanından İncirlik Üssüne askeri nakliyat yapılırken , Türkiye'ye askeri nakliyat hakkında bilgi verilmemiştir. ABD personelinin başına buyruk tavrı dönemin ABD Büyükelçisi Warren'i dahi rahatsız etmişti. Büyükelçi Warren, Türkiye'nin işgal altında bir ülke olmadığını, İncirlik'in ise bir Amerikan üssü olmadığını belirtmekteydi. (Bölme, 2012, s. 218)

Amerikan askeri personeli Türkiye'deki askeri üslerde hukuk tanımayan, başına buyruk bir tutum izlemiştir. Amerikan askeri personeli, Türkiye'de bir çok olayda suçla karıştığı görülmektedir. Adana'da İncirlik üssünde görevli askerlerin taşkınlıklar yapması, Amerikan askerlerinin Türk vatandaşlarına saldırması bölge halkında büyük

tepkiler çekmiştir. Amerikalıların, gümrüksüz bir şekilde Türkiye'ye soktuğu ürünleri kaçak olarak Amerikan pazarı denilen yerlerde satmışlardır.

NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması ile Türkiye'deki Amerikan askeri personeline belirli haklar tanımıştır. Türkiye'de suç işleyen Amerikan personeline, ABD'nin Türkiye'deki en büyük askeri yetkilisinin, görev belgesi vermesiyle yargılanmadan kurtuluyordu. (Ataöv, 2006, s. 203). Suç işleyen Amerikan personeli bu sayede Türk yargısına tabi olmuyordu. Görev belgesi konusu Amerikan makamlarınca suiistimal edilerek, telafisi olmayan sorunlara yol açmıştır.

Sinop Radar Üssüne sarhoş olarak gelen bir Amerikalı personel kimlik soran Türk nöbetçiyi vurmuştur. Türk askerinin vurulmasından sonra bölgede yaşayan yöre halkı üsse gelerek Amerikalıları linç etme girişiminde bulundu. Türk askerlerinin araya girmesiyle olay yatıştı. Türk askerini vuran Amerikan personeli, en büyük Amerikan askeri görevlisi olan Jusmatt Başkanı'nın görev belgesi vermesi üzerine yargılanmaktan kurtuldu. (Avcıoğlu, 1965, s. 8)

Ankara'da görevli olan Yarbay Morrison 1959 yılında, alkollü bir şekilde araba kullanırken yoldan geçen askerleri ezmiştir. (Milliyet Gazetesi, 1959, s. 5) Yarbay Morrison'un , Türk askerlerini ezerek öldürmesinden sonra, Amerikan Jusmatt Başkanı tarafından görev belgesi verilerek kurtulmuştur. Yarbay Morrison'un olay sırasında görevli olmadığı, alkollü olduğu kanıtlarla açıkça ortadadır. Morrison, görev belgesi verilerek ülkesine geri dönmüş ve psikolojisi bozulduğu için tatile gönderilmiştir.

Egemen iki devlet olan Türkiye ve ABD arasında mütekabiliyet ilkesinin ABD lehine tek tarafı uygulandığı görülmüştür. ABD ile ilişkilerin bozulmaması için Türk makamlarının yaşanan bu olayları görmezden gelmeleri, ciddiye almamaları acı bir durumdur.

2.7. TÜRKİYE-ABD SAVUNMA İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI

Türkiye'de Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan ikili anlaşmalar ve Amerikan askeri personelinin çıkardığı sorunlar 1965 yılından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. ABD ile yapılan sayısı, içeriği dahi tam olarak bilinemeyen anlaşmaların sonucu Johnson Mektubunda görülmüştür. Amerikan askeri personelinin Türkiye'deki faaliyetleri, işlemiş oldukları suçlar Türk kamuoyunda büyük tepkilere sebep olmuştur.

Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda ikili anlaşmalarla ilgili büyük tartışmalar olmuştur. Çetin Altan anılarında ‘‘Amerika’yla bizim durumumuz hakikaten üzerinde durmamız gereken bir meseledir. Çok içli-dışlıyız. Onların Türkiye’de 35 milyon metrekare arazisi var. Üsler NATO üssü değil. Amerika Savunma Bakanlığına bağlıdır. İkili anlaşmaları bilmekte fayda vardır. (Altan, 2005, s. 86) Mehmet Ali Aybar 1965 yılında Millet Meclisinde yaptığı konuşmada ‘‘ Türkiye’de ABD’nin üslerinin 35 milyon metrekare olduğunu belirtiyordu. (Yön, 1965, s. 4)

Dışişleri Bakanlığı 21 Ocak 1967 yılında yaptığı açıklamada ‘‘ Söz konusu 54 ikili anlaşmanın 3’ü 1950’den önce, 31’i 1950-1960, 20’si de 1960-1965 yılları arasında imzalanmıştır. İlgili servislerce yürütülen uzun bir çalışma sonunda ‘dağınık şekli ile bu anlaşmaların uygulanmasının güçlük arz edeceği, bunların bir araya getirilerek sistematik bir düzene sokulmasının gerekliliği’ sonucuna varılmıştır (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1967, s. 76-77).

Başbakan Süleyman Demirel, ikili anlaşmalar ile ilgili verdiği bir demeçte ‘‘Her türlü anlaşmalarda günün icapları ve karşılıklı menfaatler dikkate alınarak gerekli düzenlemeler yapılır. (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1967, s. 75)’’ açıklamasında bulunmuştur.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında yapılan sayısı, içeriği tam olarak bilinmeyen ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi için görüşmelere başlanmıştır.

Başbakan Süleyman Demirel 7 Şubat 1970 yılında ikili anlaşmalar ile ilgili yaptığı bir basın açıklamasında ‘‘ 1945 tarihinden itibaren savunma ve ortak savunma konusunda 91 anlaşma yapıldığı tespit edilmiştir. 91 adet anlaşmanın kanunla onaylanan anlaşmalar 16 adet, harita anlaşmaları 12 adet, yürürlükten kalkmış bulunan anlaşmalar 6 adet, bilimsel anlaşmalar 4 adet, yardım anlaşmaları 26 adet, NATO ittifakı içinde alınan kararlar gereğince yapılan anlaşmalar 14 adet, 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşmasından güç alanlar 13 adettir.’’ (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970, s. 102)

3 Temmuz 1969 yılında Türkiye ile ABD arasında Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

Başbakan Süleyman Demirel'in OSİA ile ilgili yaptığı açıklamasında: ‘’ 3 Temmuz 1969 tarihli Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması ile biz ne yaptık ? Evvela, 23 Haziran 1954 tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasını yürürlükten kaldırdık. Saniyen, geçmişteki tatbikatı değerlendirerek, bir prensipler manzumesi ile bir disiplin getirdik. Anlaşmaların hepsine şamil bir model yaptık. 13 anlaşmanın hepsine bu model tatbik edilecek ve gerekli görülecek düzenlemeler yapılacaktır. Ne bir şey verilmektedir, ne yeni bir tesise müsaade olunmaktadır. İşte ilerleme budur. (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970, s. 104)’’ değerlendirmesinde bulunmuştur.

Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması, Türk-Amerikan ilişkilerinde tarihi bir öneme sahiptir. Türkiye ile ABD arasında yapılan sayıları, içeriği dahi tam olarak bilinemeyen anlaşmalar gözden geçirilerek tek bir anlaşma haline gelmiştir. Askeri üs ve tesislerin amacı dışında kullanılmasının önüne geçilmiştir. (M.Bölme, 2012, s. 64) Türkiye'nin aleyhine olan ve büyük sorunlara sebep olan ikili anlaşmalar ortadan kaldırılarak Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşması yapılmıştır. OSİA ile Türkiye, ABD ile olan ilişkilerinde ilk defa dengeyi sağlamıştır. İkili anlaşmalarla Türkiye'nin aleyhine işleyen durumlar giderilmeye çalışılmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri OSİA ile yeni bir döneme girmiştir.

2.8. AFYON (HAŞHAŞ) SORUNU

Afyon sorununun gelişimine baktığımızda, ABD'de 1960'lı yıllarda Vietnam Savaşı sonrası uyuşturucu tüketimi artmaya başlamıştır. ABD'de gençlerde giderek artan uyuşturucu tüketimi başkanlık seçimlerinde gündeme gelmiştir. Richard Nixon başkanlık kampanyası sırasında Vietnam Savaşını bitirmeyi ve uyuşturucuyla mücadele etme sloganıyla girdiği seçimleri kazanmıştır. Amerikan başkanı seçilen Richard Nixon ilk iş olarak Amerikan gençliğini öldüren uyuşturucuyla mücadeleye başladı .

Konunun Türkiye ile olan ilgisine bakıldığında ise, Anadolu topraklarında yüzyıllardır afyon ekimi yapılmaktadır. Haşhaş bitkisi geleneksel olarak Türk köylüsü için temel geçim kaynaklarından biridir. Haşhaş bitkisi gıda sanayi ve ilaç sanayinde hammadde olarak kullanılmaktadır. Haşhaş bitkisi eroinin temel hammaddesidir. Türkiye'de yetişen haşhaş dünyanın kaliteli haşhaşları arasındadır.

Dünyadaki uyuşturucu üretimi güzergahı Güneydoğu Asya'dan Altın Üçgen denilen ülkelerden çıkmakta, Afganistan üzerinden Türkiye'ye gelip Fransa'da hap haline getirilerek ABD'ye satılmaktadır. ABD'ye göre uyuşturucu ticareti Türkiye üzerinden gerçekleşmekteydi. ABD'li yetkililere göre uyuşturucu ticaretinin merkezi Türkiye olarak görülüyordu.

Nixon yönetimi, Türkiye'ye haşhaş ekiminin yasaklanması için girişimlere başladı. 1969 yılında ABD Büyükelçisi, Başbakan Süleyman Demirel ile görüşmesinde Türkiye'nin haşhaş ekimi ve afyon üretimini yasaklamasını istemiş, doğacak zararların karşılanması için 5.000.000 dolar yardımda bulunmayı teklif etmiştir. (Erhan, Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu, 2018, s. 73)

ABD tarafından gelen bu teklifi Başbakan Süleyman Demirel kabul etmemiştir. Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklayamayacağını, Türk köylüsünün haşhaş uyuşturucu amacıyla değil, geçimini sağlamak amacıyla kullandığını belirtmiştir. Yüzyıllardır Anadolu topraklarında haşhaş ekildiği, afyon üretiminin sınırlandırılabilceği ortaya konmuştur. Amerikan basını tarafından Türkiye aleyhinde kara propaganda yapılmaya başlandı.

Türkiye, afyon üretimini yasaklamanın mümkün olmadığını, fakat sınırlama getirileceğini belirtiyordu. Haşhaş ekiminde kademeli olarak sınırlamaya gidilmiştir. Devlet kontrolü altında belirli illerde haşhaş ekimine izin verilecekti.

1960 yılında 42 ilde ekim yapılırken 1969 yılında 9 ile , 1970 yılında ise 7 ilde haşhaş ekimine izin veriliyordu Amerikan Uyuşturucu ile Mücadele Ajansı (DEA) ile ortak operasyonlar yapılması teklifinde bulunuldu. Türkiye'de narkotik birimleri kurularak uyuşturucuyla mücadelede başarılı sonuçlar alınmıştır. Alınan tedbirler sonrası uyuşturucu amacıyla afyon üretimi büyük ölçüde engellenmiştir. Fakat Amerikan tarafına göre Türkiye'nin yaptıkları olumlu olsa da afyon üretimi yasaklanmalıydı.

Cüneyt Arcayürek'e göre '*Amerikalılara göre uyuşturucunun kaynağı da, milyonlarca Amerikalı genci ölüme sürükleyen de bizdik; milyarlarca dolar yardım aldıktan sonra ABD'nin bu 'küçük ricasını' kabul etmeyip, burnumuzun dikine giden bizdik ! . ABD 'mağdur', Türkiye 'eşkiya' idi.* (Arcayürek, Çankaya'ya Gİden Yol 1971-1973, 1985, s. 147)

Amerikalıların Türkiye'ye karşı tavrı bu denli açıktı. ABD, Türkiye'ye yıllardır yardım yapıyordu. Yapılan yardımlara karşı Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklaması gerekirdi. Amerikalılara göre Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklaması dostluğa sığmamaktaydı. ABD'li senatörlere göre Türkiye'ye 20 yıldır Amerikan yardımı yapılmaktaydı. Türkiye'nin afyon ekimini durdurması yapılan yardımlara göre önemsiz kalır gibi açıklamalarından sonra sorun başka bir boyuta geçmiştir. (Arcayürek, 1985, s. 145)

ABD Temsilciler Meclisinde ve Senato'da Türkiye'nin haşhaş ekimini yasaklaması için girişimlere başlandı. ABD Adalet Bakanı John Mitchell'e göre Türkiye gibi ülkelerdeki yasadışı afyon üretimini önlemek için ekonomik yaptırımlar ve ambargo uygulanmasını ortaya atmıştır. (Uslu, 2016, s. 251) .

Amerikan Kongresinin Türkiye'ye karşı tavrı giderek sertleşmeye başlamıştır. Temsilciler Meclisi ve Senato'da yapılan konuşmalar Türkiye'yi bir dost ülke olarak değil, düşman bir ülke gibi görmekteydi. Türkiye'nin yasadışı afyon üretimini engelleme konusundaki başarılarını dikkate almıyordu. Amerikalı yetkililer Türkiye'nin gerçeklerini, sosyo-ekonomik yapısını gözetmiyordu. Türkiye'deki afyon tarlalarının yok edilmesini, afyon tarlaların buldozerlerle ezilmesi söyleniyordu.

ABD Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri Türkiye'nin afyon üretimini yasaklamadığı takdirde, yaptırımlar uygulama açıklamaları arka arkaya gelmeye başlamıştır. Ambargo kararı ekonomik ve askeri alanlarda olacaktı. Amerikan kongresinde bazı görüşlere göre Türkiye haşhaş ekimine devam ederse, Türkiye'yi yola getirmek için gerekirse afyon tarlalarının bombalanması dahi gündeme gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, çıkarlarına uymayan bir konuda Türkiye'yi gözden çıkarıyordu. Amerikalılara göre Türkiye, kendisinden istenenleri yapmalıydı. ABD'nin bu tutumu kabul edilemezdi.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra Nihat Erim başkanlığında yeni hükümet kurulmuştur. Nihat Erim hükümeti, ordunun muhtırası sonrası kurulan bir ara rejim hükümetiydi. Hükümet teknokratlardan oluşuyordu. Hükümetin bir seçim kaygısı yoktu. Yeni kurulan hükümette askerlerin gölgesi vardı. Başbakan Nihat Erim hükümeti Türk halkının isteklerini, Türk köylüsünün, çiftçisini dikkate almadan 29 Haziran 1971'de afyon ekimini yasaklamıştır.

Nihat Erim anılarında ‘‘Amerika bu kadar sıkışmış bir durumda iken, bizde bu afyon ekici ve onun çevresindeki illeri, son yasaklamaya giren yedi ili kapsamına alacak, bir tarım modernizasyonu işine girsek, Amerika’nın teknik ve mali yardımını bu konuda sağlasak, Türkiye’de tarım modernizasyonu için yapılacak çalışmalarda ,bu bölgemizi pilot bölge olarak kullansak, hem o bölge halkına hizmette bulunmuş oluruz, hem de o bölgeden bütün Türkiye’de birden bire, dünyanın en ileri ürününü veren tarım çalışmalarının, tarım tekniğinin uygulanmasına geçilmiştir düşüncesindeyim.

İşte bu düşünce ile zaten 42 küsür ilden dört ile indirilmiş olan afyon üretimi, haşhaş ekimini büsbütün yasaklamak ve Amerika’nın bu konuda minnetini, muhabbetini ve her türlü yardımını kazanmak fikri bende galip gelmişti.’’ (Erim, 12 Mart Anıları, 2018, s. 233)

Afyon ekiminin yasaklanması kararı Türk halkında tepkilere yol açmıştı. Türk halkının istekleri dikkate alınmamıştır. Amerika tarafında ise Nihat Erim hükümetinin afyon yasağı kararı büyük bir sevinçle karşılanmış, ABD Başkanı Richard Nixon, Türkiye’yi alınan bu karardan dolayı tebrik etmiştir.

İhsan Sabri Çağlayangil anılarında ‘‘Amerikan büyükelçisi bana geldi. Sayın Demirel’e lütfen söyleyiniz. Sizde nerede ne kadar haşhaş ekiliyorsa, biz onun parasını peşin verelim, ekimi durdursunlar, dedi. Peki söylerim dedim. Sayın Demirel’e söyledim. Aldığım cevap şöyleydi:’ Bizim 27 ilimiz ve çevresinde haşhaş ekiliyor. Bizde afyondan adını alan iller var. Bunu yapamayız. Ama ekim alanlarını giderek daraltabiliriz’. Gittim Amerikan elçisine söyledim. Bana, ‘ Beni bir kere de bu konuda başbakanınızla görüştürebilir misiniz ?’ dedi. ‘Peki söylerim’ dedim. Gittim, Sayın Demirel’e yine söyledim. Demirel kabul etti. Görüşüldü. Aynı cevabı verdi Sayın Demirel. Bu görüşmeden sonra Amerikan Büyükelçisi, ‘Çok yazık. Bundan çok fena neticeler doğacak’ dedi. Çok fena neticeler belli oldu. Üç ay sonra bizim hükümetimiz düşürüldü’’.

(Cılızoğlu, 2007, s. 82-83)

Ara rejim sonrası 1973 seçimleri sürecinde afyon yasağı konusu gündemde olmuştur. Seçime bütün partiler afyon yasağının kaldırılması vaadiyle girmiştir. 1973 seçimlerinden sonra Bülent Ecevit başkanlığında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi- Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti afyon yasağını 1 Temmuz 1974 yılında kaldırmıştır. Afyon yasağının kaldırılması Türkiye’de büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Başbakan Bülent Ecevit'in afyon yasağının kaldırılması ile ilgili mecliste yaptığı bir konuşmasında : *“Demokratik bir ülkenin yurttaşlarına, ‘Sen yüzyıllardan beri dedelerinden, atalarından görerek alıştığın bir yaşam yolunu, hayat yolunu bırak, sen bu yolu bıraktıktan sonra biz ileride sana başka yaşam yolları arayacağız’ denemez. Fakat Türkiye’de böyle yapılmıştır. Bir alternatif geçiş yolu gösterilmeksizin, belli yörelerin köylüsü, adeta boşlukta ve çaresiz bırakılmıştır. Onun için hükümetimiz programına uygun olarak haşhaş ekimine yeniden izin verme kararı almıştır.”* (Ecevit, Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası, 2015, s. 430-431)

Türkiye'nin afyon yasağını kaldırması, ABD'de büyük bir tepki çekmiştir. ABD tarafı Türkiye'yi cezalandırmak istemiştir. Yasağın kalkmasından sonra Amerikan Senatosunda Türkiye'ye ambargo uygulanma teklifleri görüşülmeye başlandı. ABD'de ve Birleşmiş Milletler raporlarında Türkiye'nin afyon ekimi konusunda aldığı tedbirlerin başarılı sonuçlar verdiği kabul edilmiştir. (Robins, 2007, s. 23) Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatına başlamasından sonra Afyon Sorunu ikinci planda kalarak gündemden düşmüştür.

2.9. KIBRIS BARIŞ HAREKATI

Kıbrıs'ta 1960 yılında kurulan Türkler ve Rumlardan oluşan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde sorunlar bitmemiştir. Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduğu andan itibaren sorunlu bir yapı haline gelmiştir. Kıbrıslı Rumlar, adadaki Türk varlığını hiçbir zaman kabul etmemiş, Kıbrıs Türklerini yok saymıştır. Rumlar ,Türkleri ikinci sınıf vatandaş olarak görüyordu. Kıbrıs Türklerinin Londra ve Zürih Anlaşmalarından gelen kurucu unsur olmalarını kabullenmeyip, azınlık statüsü altında olmalarını istiyordu.

Kıbrıslı Rumlar, EOKA Terör Örgütü ile Türklere karşı saldırılara başlamışlardır. Rumların amacı, adada yaşayan Türkleri yıldırmaktır. Türklere karşı planlı saldırılar ile Kıbrıs'ın tek hakimi olmayı istemişlerdir.

Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 1963 yılında, Kıbrıs Cumhuriyeti anayasasında değişiklik talep etmiştir. Rumlar, Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısının daimi veto hakkının kaldırılmasını, Kıbrıs anayasası gereği Türklere verilen hakların sınırlanmasını istemiştir. Rumlar amaçlarına ulaşmak için Türk köylerini basıp, adada yaşayan Türkleri öldürmeye başlamıştır.

1963 yılında Rumların , Kanlı Noel Saldırısı acı bir olaydır. Kanlı Noel sonrası Türkler yaşadıkları yerleri terk ederek, adanın %3'ünde yaşamaya başlamıştır. (Vatansever, 2010, s. 1513). Türkler, Kıbrıs'ta zor koşullar altında hayatlarını devam ettirmeye başladı.

Kıbrıs'ta Türklerin can ve mal güvenliğinin ortadan kalkmasından sonra Türkiye, garantörlük haklarını kullanarak adaya askeri müdahalede bulunmayı istemiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemek için ABD Başkanı Lyndon Johnson, mektup göndermiştir. Johnson Mektubu sonrası Türkiye, beklemediği bir şekilde ABD'nin ağır tepkisiyle karşılaşmış ve Kıbrıs'a müdahaleyi yapamamıştır.

Johnson Mektubu, Türkiye'de büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Kıbrıs'ta, Türklere karşı Rum saldırıları şiddetini artırarak devam etmiştir. Türkiye, Johnson Mektubu olayından sonra gerekli dersleri alarak olası bir çıkarma için hazırlıklara başlamıştır. Kıbrıs Türklerini korumak için Türk ordusunun modernizasyonuna başlandı. Askeri anlamda gerekli çıkarma gemileri, hava indirme birlikleri hazırlanmaya başlamıştır.

Kıbrıs Türklerini, Rum saldırılarından korumak için 1964 ve 1967 yıllarında hava hareketleri düzenlenmiştir. Türkleri korumak için hava hareketleri yapılsa da kara hareketi yapılamamıştır. Kıbrıs'ta Rum saldırıları şiddetini artırarak devam etmiştir. Türkiye'nin askeri hazırlıkları hızla ilerleyerek iş artık uluslararası ortam değerlendirmesine kalıyordu. (Erim, Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs, 1975, s. 302)

Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974 yılında Makarios'a karşı bir darbe olmuştur. Darbeyi Yunanistan'daki Albaylar Cuntasının desteğini alan Nikos Sampson yapmıştır. Nikos Sampson, Türklere saldırılarda bulunan EOKA Terör Örgütünün eski liderlerindendi. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, darbe sonrası adadan kaçmıştır. Nikos Sampson liderliğindeki cunta Türklere karşı saldırılarda bulunmaya başlamış, adada devlet düzeni ortadan kalkmıştır.

Türkiye, Kıbrıs'ta ortadan kalkan devlet düzenini sağlamak ve adada yaşayan Türklerin hayatlarını korumak için girişimlere başlamıştır. Başbakan Ecevit, Kıbrıs'ın garantör ülkeleriyle görüşmelerde bulunmuştur.

Başbakan Bülent Ecevit'in ABD temsilcisi ile görüşmesi sırasında Kıbrıs Barış Harekatı başlıyordu. 1964-1974 arası dönem değerlendirildiğinde Türkiye'nin gelmiş olduğu durum dikkate değerdir. Johnson Mektubu sonrası, Kıbrıs'a müdahale edemeyen Türkiye, ABD'nin müdahalenin durdurulması isteklerine karşı durabilecek bir duruma gelmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi Sisco ile görüşmesinde Başbakan Bülent Ecevit: *“ Tarih tekerrür edebilir, ama bu, hataların da tekrar edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Siz on yıl önceki hatanızı tekrar edebilirsiniz, fakat biz tekrarlamayacağız dedim. Sizin hatanız bize engel olmaktı. Bizim hatamız da size uymaktı. Sonucu gördünüz: Türk Amerikan ilişkileri on yıl boyunca zedelenmiş olarak kaldı ve Türk- Yunan ilişkileri büsbütün bozuldu ve Kıbrıs'ta iş ne noktaya geldi görüyorsunuz. Demek ki bu davranış bir hataydı. Biz tekrarlamayacağız bu hatayı, siz isterseniz tekrarlamaya uğraşın.”* (Ecevit, 2015, s. 126-127)

20 Temmuz 1974 günü Türkiye, adada bozulan devlet düzenini sağlamak, adada yaşayan Türklerin hayatlarını korumak için Londra ve Zürih Anlaşmalarına dayanan garantörlük hakkına dayanarak hareket kararı almıştır . Başbakan Bülent Ecevit'in TBMM Özel oturumunda yaptığı konuşmasında: *“ Türk Silahlı Kuvvetlerinin Kıbrıs'a barış ,sükun ve özgürlük getirmek için, Kıbrıs Devletinin bağımsızlığına ve anayasal düzenine yöneltilen saldırıyı bertaraf etmek için ve adadaki Türklerin, aziz soydaşlarımızın haklarını ve güvenliğini güvence altına almak için giriştiği hareket başlamıştır.* (T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum), 1974, s. 19)

Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda Türk Silahlı Kuvvetleri, Rum saldırılarından dolayı sıkışmış durumda olan Kıbrıs Türklerinin hayatlarını kurtarmıştır. Rumlar tarafından kuşatma altında bulunan Türk köyleri kurtarılmıştır. Türk ordusu adanın kuzeyinde Lefkoşa-Gönyeli-Girne hattı üzerini tutarak, Kıbrıs topraklarının %7'sini fiili hakimiyeti altına almıştır.

Kıbrıs Barış Harekatı, Birleşmiş Milletler ve ABD tarafından meşru ve haklı olarak görülmüştür. Birleşmiş Milletlerin çağrısı üzerine 25 Temmuz 1974'te Cenevre'de barış görüşmeleri başlamış ve ateşkes ilan edilmiştir.

Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda Nikos Sampson yönetimi devrilmiş, yerine Glafkos Klerides gelmiştir. Yunanistan'da Albaylar Cuntası devrilerek, ülkede demokrasiye geri dönüş süreci başlamıştır. Yunanistan, Kıbrıs Barış Harekatına tepki olarak NATO'nun askeri kanadından ayrılmıştır.

Cenevre Konferansı sırasında Türk tarafı adada anayasal düzenin ortadan kalktığını, Kıbrıs'ta Türklerin can güvenliğinin sağlanacağı ve haklarının korunacağı bir federatif yapı kurulması gerektiğini belirtmiştir. Rum tarafı ise Kıbrıs Barış Harekatının meşru olmadığını, Türk askerinin adada işgalci olduğunu ve adadan çekilmesini istemiştir. Cenevre Konferansı sonrasında imzalanan Cenevre Protokolü, Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesini meşru saymış, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını kabul ettirmiştir. (Fırat, 2015, s. 746)

Cenevre Konferansı sürerken Rumlar ateşkesi ihlal etmeye başlamıştır. Rumlar Türk yerleşim yerlerini kuşatıp, saldırıya başlamıştır. Kıbrıs'taki tehlikeli durum Türkler için devam ediyordu. Magosa surlarına sıkışan 10.000 kişi aç ve susuzdu. Adadan gelen haberler durumun Türkler için dayanılmaz bir hale geldiğini gösteriyordu. (Birand M. A., 1985, s. 430) Adada yaşayan Türklere saldırıların devam etmesi üzerine Türkiye, Kıbrıs'a İkinci Harekata başlamıştır.

İkinci Harekat ile adada dağınık halde olan Türkleri, Rum saldırılarından kurtarmak amaçlanmıştır. İkinci Harekat sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri, Magosa-Lefkoşa- Omorfo hattını tutmuştur. (Olgun, 1991, s. 43). İkinci Harekat sonrası adada dağınık halde olan Türkler bir araya toplanmış ve Kıbrıs'ın günümüzdeki sınırları oluşmuştur.

Şükrü Sina Gürel'e göre: " *Aslında Johnson Mektubu ile beraber söylenmesi gereken bir şey daha var o da Johnson Mektubuna kadar Türkiye büyük ölçüde kendi ulusal çıkarlarını sadece ve sadece batının bütüncül çıkarlarının bir parçası olarak görüyordu. Johnson Mektubu ile birlikte farkına vardı ki, batının bütüncül çıkarlarıyla çelişmeyen mutlaka o bütüncül çıkarlar kapsamı içinde kalması gerekmeyen, kendine özgü ulusal hak ve çıkarları vardır. Kıbrıs Barış Harekatı bu anlayış çerçevesinde Ecevit hükümetinin verdiği bir karardır.*" (Gürel, Şükrü Sina Gürel ile Mülakat, 2019)

ABD, Kıbrıs'a yapılan Birinci Harekatı meşru kabul edip, İkinci Harekatı kabul etmemiştir. Türkiye'nin İkinci Harekatı ABD tarafından işgal olarak nitelendirilmiştir. ABD, Türkiye'nin adada işgalci olduğunu belirterek, Kıbrıs'tan askerlerini çekmesini istemiştir. Türkiye ise Rumların ateşkesi ihlal ederek Türk yerleşimlerine saldırdığını, hareketin garantörlük anlaşması hükümlerine dayandığını açıklamıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği İkinci Harekatın haklı ve meşru sebeplere dayandığını belirtmiştir.

Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun, haklı Kıbrıs davasında ABD'nin ambargo uygulama kararı Türk- Amerikan ilişkilerinde etkileri yıllarca sürececek bir süreci başlatmıştır.

2.10. SİLAH AMBARGOSU

Amerikan Kongresi, Türkiye'nin 1974 yılında afyon yasağını kaldırmasından sonra Türkiye'ye ambargo uygulanması için görüşmelere başlamıştı. Kıbrıs Barış Harekatı'nın başlamasından dolayı afyon yasağı ikinci planda kalmıştı. Türkiye'nin İkinci Harekata başlamasından sonra ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosunda Türkiye'ye karşı ambargo uygulanma kararları görüşülmeye başlandı.

Amerikan Kongresi ve Senatosunda, Türkiye karşıtı bir hava hakimdi. Amerikan Kongresindeki Yunan ve Ermeni lobisi Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması için girişimlerde bulunuyordu.

ABD'de yaşanan Watergate Skandalı sonrası Amerikan Kongresinde Richard Nixon ve yönetimine karşı güvensizlik oluşmuştu. Amerikan Kongresi, başkan ve yönetiminin tekliflerini geri çeviriyordu.

Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması kararı Amerikan Kongresi ile Dışişleri Bakanı Henry Kissinger arasındaki bir hesaplaşmaya dönüşmüştü. ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'a göre Kongre'nin dış politika yapımına müdahale etmesi doğru değildi. Dış Politika, yürütme organı olan Amerikan Başkanı ve yönetimine aitti.

ABD Başkanı Gerald Ford ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmaması için çalışmalarda bulunmuştur. Amerikan Kongresindeki Yunan lobisi baskılarını artırıyordu. ABD Başkanı Gerald Ford, ambargo

yasasını iki kez veto etse de Kongre ile uzlaşmak zorunda kalmıştır. (Bostanoğlu, 2008, s. 494)

17 Aralık 1974’de Amerikan kongresinde alınan kararla, 5 Şubat 1975 tarihine kadar Türkiye’nin Kıbrıs’tan askerlerini çekmediği takdirde silah ambargosu uygulanacaktı. 5 Şubat 1975’de Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye’ye karşı askeri yardımları durdurma ve silah ambargosu uygulama kararı almıştır. 13 Şubat 1975’de Kıbrıs Türk Federe Devletinin kurulduğu ilan edilmiştir. Kıbrıs Türk Federe Cumhuriyetinin ilanı ABD’nin silah ambargosuna Türkiye’nin cevabı niteliğinde olmuştur.

Yunan lobisinin etkili tutumu, Amerikan Kongresinin Türkiye’nin afyon yasağının kaldırılmasına duydukları öfke ve Türkiye’yi cezalandırma isteği silah ambargosunun uygulanmasını sağlamıştır. Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ve Başkan Gerald Ford, özel görüşmeler ve basın toplantıları ile Kongre’nin silah ambargo kararını yumuşatmaya çalışsa da etkili olamamıştır. (Sönmezoğlu, 2016, s. 292).

17 Haziran 1975 tarihinde Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerine nota vermiştir. Türkiye’deki 20 kadar Amerikan üssü statüsü hakkında 30 gün içinde müzakere yapılmadığı takdirde ‘yeni bir durumun’ ortaya çıkacağını açıklamıştır. (Gönlübol & Kürkçüoğlu, 2014, s. 590). ABD’nin silah ambargosu uygulaması kararında geri adım atmaması üzerine Başbakan Süleyman Demirel Hükümeti, 25 Temmuz 1975’de Ortak Savunma İşbirliği Anlaşmasını feshetmiştir. ABD’nin Türkiye üzerindeki bütün üs ve tesislerinin faaliyeti durdurulmuştur. İncirlik üssü, NATO kapsamında hariç bırakılmıştı.

Başbakan Süleyman Demirel’in Meclis Genel Kurulunda yaptığı bir konuşmasında “ *Dostluklar ancak karşılıklı münasebetlere dayanır, karşılıklı menfaatlere dayanır. Türkiye, sadece yük çeken, sadece fedakarlık yapan bir ülke olamaz. Birleşik Amerika ile mevcut olan bütün ortak tesisler, savunma tesisleri kapatılmıştır, tarafımızdan kapatılmıştır.*

Bir tarafta Türkiye’ye silah ambargosu tatbik etmek suretiyle, Türkiye’nin savunmasını zayıflatmış bulunan bir Birleşik Amerika olacak; diğer tarafta , Türkiye ile ortak savunma işi içinde bulunan bir Amerika olacak; bu ikisini bağdaştırmak mümkün değildir. Ama bütün bunlardan, bu memleketle olan münasebetlerde yeni çizgiler

arayarak, yeni menfaat beraberliği arayarak çıkabilmek lazımdır''. (Neziroğlu & Yılmaz, 2014, s. 287)

Fahir Armaoğlu'na göre ‘‘ NATO içinde müttefik durumunda bulunan iki devletten birinin diğerine silah ambargosu tatbik etmesi, tarihte eŐine rastlanmayan bir gariplik rneği olmuştur. ’’ (Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 2017, s. 720) Amerika Birleşik Devletlerinin silah ambargosu Türkiye’de büyük tepkilere sebep olmuştur. Amerikan karşıtlığı Türk-Amerikan ilişkilerinde hiç olmadığı kadar artıŐ göstermiştir.

Johnson Mektubu ve Afyon Sorununda görülebileceği üzere yaşanan sorunlar karşısında ABD’nin Türkiye’ye karşı ambargo kartını kullanması, Türk-Amerikan ilişkilerinin tek taraflı yapısını gözler önüne sermiŐtir. Türk ordusunun ağırlıklı olarak Amerikan silahları kullanmasına rağmen silah ambargosunun devam etmesinin ABD açısından başarılı olmadığı grlmŐtur. (Howard, 1976, s. 308) 1975 yılında Türkiye’nin Amerikan üslerini kapatması ile ambargo kararı geri tepmiŐtir.

Türkiye, Amerikan üslerinin faaliyetini durdurarak, ABD’ye her zaman istediğini yapamayacağını göstermiştir. ABD, yaşanan geliŐmeler ve Türkiye’nin kararlı tutumu sonrasında karşı ambargo kararını gözden geçirmeye başlamıştır. Üslerin kapatılmasından sonra ABD’nin Sovyetler Birliği’ne karşı istihbarat anlamında zayıflaması, ABD’nin Türkiye’yi kaybetmek istememesi sonucunda ambargonun kalkması için görüşmelere başlanmıştır.

Müttefikleri olan ABD ve NATO’ya güvenmeyen Türkiye yaŐanılan sorunlar karşısında yeni bir ordu oluŐtırmaya gitmiştir. Ege Ordu Komutanlığı NATO kuvvetleri dışında oluşturuldu. Türkiye, güvenliğini 1952 yılından beri NATO’ya göre düzenlemiştir. NATO’nun güvenlik Şemsiyesi altında olan Türkiye’nin yaşanan olaylardan sonra NATO’ya bağlı olmayan bir ordu kurması düŐünülemeyecek bir konuydu. Ege Ordu Komutanlığının kurulması Türkiye- NATO ve ABD iliŐkilerindeki gelinen noktayı gösteriyordu.

Kıbrıs Barış Harekatı sırasında askeri mühimmat konusunda yaşanan sıkıntılar, ABD’nin NATO müttefikleri olan Türkiye’ye, başka bir rneği olmayan Şekilde ambargo uygulaması Türk savunma sanayiinin geliŐtirilmesini hızlandırmıştır. 1975 yılında

ASELSAN kurulmuştur. Türkiye, milli savunma sanayi kuruluşları oluşturarak askeri anlamda dışa bağımlılığını azaltmak istemiştir.

Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerinin uyguladığı silah ambargosu karşısında çok boyutlu bir dış politika anlayışını uygulamaya devam etmiştir. Silah ambargosunun etkilerini azaltmak için Türkiye, komşu ülkeler ve Ortadoğu coğrafyasıyla ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerde silah ambargosu sürecinde artarak devam etmiştir.

Silah ambargosundan dolayı Türk ekonomisi zarar görmüştür. Türkiye, yakın coğrafyasıyla iyi ilişkiler kurarak, silah ambargosunun Türk ekonomisine olan etkilerini azaltmayı amaçlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri ile yapılan müzakereler sonucunda 26 Mart 1976 yılında Türk- Amerikan Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma ile Türkiye'deki üs ve tesislerin NATO görevleri dışında kullanılamayacağı belirtiliyordu. Anlaşmanın 18. Maddesinde *“ABD hükümeti, bu anlaşmanın ilk 4 yılı içinde hibe, kredi ve ödünç olmak üzere bir milyar dolar tutarında savunma malzemesini Türkiye'ye verecektir. Bu meblağ, dört yıllık süre içinde eşit miktarlara bölünerek ödenecektir. Başka konularda anlaşmaya varılmadığı takdirde, bahsi geçen toplam miktarın % 25'i olan 250 milyon dolar, tahsisi yapılmış olarak dört yıl öncesinden hazır olacaktı. İlk yıl için hibe miktarı 75 milyon dolar olacak ve dört yıl içinde hibe miktarı 250 milyon dolardan az olamayacaktır.”* (Armaoğlu, 1991, s. 294)

ABD Kongresinin, yapılan anlaşma ile Türkiye'ye verilecek yardım miktarını fazla bularak onaylamaması üzerine 1976 Savunma ve İşbirliği Anlaşması kabul edilmemiştir.

Silah ambargosu sırasında Türkiye'nin uluslararası görünümü son derece kötüydü. Dünya basınında Türkiye aleyhinde gazetelerde yazılar yazılıyor, filmler oynatılıyor, Türkiye karşıtı gösteriler yapılıyordu. Türkiye'nin Avrupa'ya ihraç ettiği portakallar Rumlar tarafından Kıbrıs'tan gelen yağma malları denerek, mahkeme yoluyla el konuluyordu. (Birand M. A., 1979, s. 275). Türkiye'nin uluslararası hukuka uygun, haklı sebeplere dayandığı Kıbrıs konusunda dünya tarafından haklı iken haksız duruma düşürülmeye çalışılıyordu. Yaşanan bu durumlar Türkiye'nin sıkışmışlığını gösteriyordu.

2.11. SİLAH AMBARGOSUNUN KALKMASI VE SONUÇLARI

Amerika Birleşik Devletleri 26 Eylül 1978 yılında Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosunu kaldırmıştır. Amerikan Kongresi ambargonun kaldırılması kararında Kıbrıs sorununun barışçıl yollarla adil ve kalıcı bir şekilde çözümü Amerikan dış politikasının amaçlarından olacaktır. Amerika Birleşik Devletleri bölgede Türkiye ve Yunanistan arasındaki mevcut askeri güç dengesinin korunmasına dikkat edecektir. (Gürel, Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri, 2018, s. 153). Amerikan Kongresi Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımlarda 7/10 ilkesini benimsemiştir. ABD yapacağı her yardımda Yunanistan'a Türkiye'ye yapılan yardımdan fazlasını verecekti. Amerikan Kongresinin ilke kararı günümüzde de geçerlidir.

Türkiye, silah ambargosu sürecinde büyük zararlar görmüştür. Soydaşlarının hayatlarını kurtarmak için Kıbrıs'a askeri müdahalede bulunan Türkiye, Amerikan ambargosuyla karşı karşıya kalmıştır. Ambargo sürecinde Türk ekonomisi zarara uğramıştır. Türkiye 1975-1978 yılları arasında müttefikleri olan ABD ve NATO ülkelerince dışlanmıştır. NATO'nun kuruluşundan itibaren Türkiye'den başka hiçbir ülkeye ambargo uygulanmaması ayrıca dikkate değer bir konudur.

Oral Sander'e göre " *Asıl önemli olan nokta, Türkiye ABD'nin askeri yardım amaçlarına tam olarak uymadığı sürece yeni ambargoların konulabileceği ya da 'ambargo' adı altında olmasa bile, duruma göre yardımın kısılabileceğinin bilinmesidir.*" (Sander, Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye, 1979, s. 85)

Şükrü Sina Gürel'e göre: " *Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerimize bakarsak Türkiye'nin ilk defa Soğuk Savaşın başlangıcından beri kendi ulusal çıkarları çerçevesinde hareket edebildiğini Amerika Birleşik Devletleri burada görmüştür. Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerinin üslerini 1975-1978 yılları arasında faaliyetsiz bırakarak bu konuda Amerika Birleşik Devletlerinin üstünlüğünü kabul etmediğini göstermiştir.*" (Gürel, Şükrü Sina Gürel ile Mülakat, 2019)

ABD tarafının beklemediği bir şekilde Türkiye'nin 1969 OSİA Anlaşmasını feshederek, Amerikan üs ve tesislerini kapatması, uygulanan silah ambargosunun Türkiye üzerinde etkili olmadığını göstermiştir. 1975 yılında Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiştir. Silah ambargosu uygulanmasıyla Türkiye haklı Kıbrıs davasından vazgeçmeyeceğini, Kıbrıs Türk halkını kaderlerine terk etmeyeceğini açıkça ortaya

koymuştur. Türkiye silah ambargosu sürecinde ulusal çıkarlarına uygun, kararlı bir dış politika ortaya koymuştur.1975-1978 yılları arasında uygulanan silah ambargosu, Türk-Amerikan ilişkilerinde etkisi kapanmayacak , derin bir güvensizliğe yol açmıştır.

SONUÇ

Bu tezde 1964-1978 arası Türk-Amerikan ilişkileri anlatılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihsel gelişimine baktığımızda İkinci Dünya Savaşı sonuna doğru gitmektedir. Savaş sonunda Türkiye, Sovyetler Birliğinin kabul edilemez talepleriyle karşılaşmıştır. Sovyetler Birliği'nden gelen tehditler sonucunda Türkiye kararını vermiştir. Batı ülkeleri ile iyi ilişkiler geliştirmek.

Türkiye'nin batı bloğu ülkeleri ile özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler kurmak istemesinde güvenlik kaygıları öne çıkmıştır. Türkiye, Batı ülkeleri ile özellikle İkinci Dünya Savaşının iki galip devletinden biri olan Amerika Birleşik Devletleri ile iyi ilişkiler geliştirerek, Sovyetler Birliği tehlikesine karşı güvenliğini ve toprak bütünlüğü sağlamayı amaçlamıştır.

1945-1947 yılları arasındaki dönemde Türkiye, dünyada yalnız ve tek başına kalmıştır. Bu yıllar, Türkiye'nin Sovyet tehdidini yakından hissettiği ve dünya ülkelerinden destek görmediği bir dönem olmuştur. Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki taleplerini artırmakta, boğazların ortak savunulması gibi isteklerde bulunmaktaydı.

1947, Türk- Amerikan ilişkileri için yeni başlangıçların olduğu bir yıl olmuştur. Türkiye'nin Sovyet tehdidini yoğun bir şekilde hissettiği dönemde Türkiye'nin Washington büyükelçisi Münir Ertegün'ün cenazesini Amerika Birleşik Devletleri Missouri Zırhlısı ile Türkiye'ye göndermişti. Amerikan Missouri Zırhlısının Türkiye'ye gelişi sembolik bir öneme sahipti. Sovyetler Birliğinin Türkiye'den isteklerinin arttığı bir dönemde Amerika Birleşik Devletleri'ne ait bir geminin gelişi Türkiye'nin yalnız olmadığını göstermiştir. Missouri Zırhlısının gelişi ile Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında tek başına olmadığını ortaya koyması bakımından büyük bir sevinçle karşılanmıştır.

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı ile beraber, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'ye askeri ve ekonomik yardım yapmaya başladığı bir döneme girilmiştir. Sovyet tehlikesine karşı Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin yanında olacağını belirtmiş oldu. 1947 yılında imzalanan Türkiye-ABD İşbirliği ve Yardım anlaşması Türk-Amerikan ilişkilerinde temel bir belge niteliğindedir. Türk- Amerikan ilişkileri 1947 anlaşması üzerine inşa edilmeye başlanmıştır.

Türkiye, 1947 yılından itibaren dünyadaki yalnızlığından kurtulmuş, Sovyetler Birliğinin saldırı tehditlerine karşı ABD'nin desteğini almaya başlamıştır. Sovyetler Birliğine karşı Atlantik bölgesini korumak için 1949 yılında NATO kurulmuştur. Türkiye, yeni kurulan NATO'ya başvurarak, Sovyetler Birliğine karşı güvenliğini sağlamayı ve batı ittifakına tam olarak eklenmeyi istemiştir. Türkiye'nin NATO üyesi olması ile yıllardır devam eden batıya dahil olma çabaları nihayete erecekti.

Türkiye, Birleşmiş Milletlerin çağrısına uyarak Kore'ye bir tugay asker göndererek savaşa katılmıştır. Türkiye'nin BM çağrısına uyarak Kore'ye asker yolladığı olayın görünen sebebi olmuştur. Türkiye, Kore Savaşına asker göndererek ABD'nin yanında olduğunu ve ona destekte bulunduğunu göstermek istemiştir. Bu sayede Türkiye'nin NATO'ya girişinin kolaylaşacağı düşünülüyordu. 1952 yılında Türkiye, NATO'ya üye olmuştur.

NATO üyeliği ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye, askeri olarak NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girmiş, batı ile olan ilişkileri kurumsal bir yapıya oturmaya başlamıştır. NATO üyeliği sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinin altın çağının yaşandığı bir dönem olarak değerlendirilebilir.

Soğuk Savaşın şiddetini artırdığı sırada Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ile her alanda uyumlu ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Türkiye, dış politikasını, ulusal stratejisini ABD ve NATO'ya göre uygulamaya başlamıştır. NATO üyeliği sonrası Türkiye'de askeri üsler kurulmuş, bir çok ikili ve gizli anlaşmalar imzalanmaya başlamıştır. Yapılan ikili anlaşmalar, NATO üyeliğinin gereği olarak görülmüştür. Fakat, ABD ile sayısı, içeriği dahi tam olarak bilinmeden yapılan anlaşmaların yakın bir gelecekte sorun teşkil edebileceği düşünülmemiştir. Yapılan bu anlaşmaların Türkiye'nin NATO müttefiki olan ABD ile yaptığı işbirliğinin doğal bir sonucu olarak görülüyordu.

Türkiye'nin bu dönemde ABD'nin her isteğine olumlu yaklaştığı, destek verdiği görülmektedir. Sovyetler Birliğine karşı Türkiye'ye Jüpiter füzeleri konulması, Türkiye'yi Sovyetler Birliğine karşı açık bir hedef haline getirmiştir. Sovyetler Birliğinin Türkiye'yi açıktan tehdit etmesine rağmen, Türkiye füzelerin konulmasından rahatsız olmamıştır.

1962 yılında ortaya çıkan Küba Krizinde dünya nükleer bir savaşın eşiğinden dönmüştür. Türkiye toprakları üzerindeki füzeler, ABD ile Sovyetler Birliği arasında pazarlık konusu olmuştur. İki süper güç arasında yaşanan pazarlıktan Türkiye'nin haberi dahi olmamıştır. Küba krizi sırasında Sovyetler Birliği, Türkiye'yi nükleer silahla vurmayı tehdit etmiştir. Yaşanan böylesine bir hayati durumda Türkiye tarafı Jüpiter füzelerinin kaldırılmasına karşı çıkıyordu. ABD ise Sovyetler Birliği ile Türkiye'deki üsler üzerinden pazarlık yaparak krizi sonlandırmıştır. Nükleer bir saldırının eşiğine gelen Türkiye, Küba Krizi sırasında ABD'nin yanında olmuştur.

Türkiye'nin bu tutumuna rağmen ABD'nin Türkiye'yi pazarlık konusu etmesi, Türkiye'den habersiz füzeleri kaldırmayı kabul etmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma noktası olmuştur. Küba krizi Türk-Amerikan ilişkilerinde olan sorunları su yüzüne çıkarmıştır.

Kıbrıs'ta 1963 yılından itibaren sorunlar artmış, adadaki Rumlar, Türklere saldırılarda bulunmaya başlamıştır. Rumların nihai amacı Kıbrıs Türklerine yönelik saldırılar ile Enosis hedeflerine ulaşmaktı. 1964 yılından itibaren dayanılmaz bir hale gelen Rumların terör saldırılarına karşı Türkiye, askeri hareket düzenleme kararı almıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a hareket düzenleyeceği sırada ABD Başkanı Lyndon Johnson, Ankara'ya bir mektup göndermiştir. Johnson Mektubu ile ABD, Türkiye'nin yapacağı askeri hareketi engellemek istemiştir. Johnson Mektubunun içeriğine baktığımızda, Türkiye'nin Kıbrıs'a olası hareketinde Amerikan malı silahları kullanamayacağını, ABD'nin bu hareketi meşru bulmadığını belirtmiştir. Mektubun devamında ise askeri hareket sırasında Sovyetler Birliği, Türkiye'ye saldırdığı takdirde ABD ve NATO'nun Türkiye'ye destek veremeyeceğini açıklamıştır.

Johnson Mektubu yazılış tarzı, üslubu ile diplomatik dile sığmayan son derece kaba bir mektup olarak tarihe geçmiştir. Böylesine sert bir içeriğe sahip, nezaketten uzak bir mektubun, herhangi bir devlete gönderilmesi, özellikle ittifak ortağı olan bir ülkeye gönderilmesi Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan durumu ortaya koymuştur. Türkiye, 1952 yılından beri NATO ittifakının gerekliliklerini eksiksiz bir biçimde yerine getiriyordu. Soğuk Savaşın şiddetini artırdığı bu dönemde Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerinin bütün politikalarını destekliyordu. Türkiye, NATO'nun Sovyetler Birliğine en yakın ülkesi olarak Sovyet tehlikesini yakından hisseden bir ülkedydi. Bu duruma rağmen Türkiye, üzerine düşeni fazlasıyla yapıyordu.

Amerika Birleşik Devletlerinin, Türkiye'nin haklı Kıbrıs davasında böylesine kaba ve sert tavrı Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığına ve öfkeye sebep olmuştur. Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir kırılma noktası olmuştur ve mektuptan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin sorgulanmaya başlandığı bir döneme girilmiştir.

Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ve NATO ile ilişkiler kurmasındaki temel amaç Sovyetler Birliği tehlikesine karşı destek bulmak ve güvence altında olmaktır. Johnson Mektubu ile görüldü ki olası bir Sovyet saldırısına karşı Türkiye, güvence altında değildi. Yaşanan bu olay sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde derin bir açmaza sürüklenmiştir. ABD'nin kendi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda, müttefiki olan Türkiye'ye karşı sert bir tutum gösteriyordu. Türkiye ise Johnson Mektubuna kadar her alanda ABD ile uyumlu politikalar izliyordu. Johnson mektubu ile Türkiye Amerika Birleşik Devletlerine güvenmemesi gerektiğini acı bir şekilde öğrenmiş oldu.

Johnson Mektubundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinin sorgulanmaya başladığı yeni bir döneme girilmiştir. Türkiye'nin önceliklerinin dikkate alındığı, ulusal çıkarlarına uygun, çok boyutlu bir dış politika izlenmeye başlamıştır. Dünyada başlayan detand (yumuşama) ortamını iyi değerlendiren Türkiye, ihmal ettiği komşu ülkeleriyle, bağlantısızlar grubu ülkeleriyle ilişkilerini değerlendirmeye başlamıştır.

Türkiye'yi ilişkilerini geliştirmeye iten sebeplerden biri de Kıbrıs sorununda Birleşmiş Milletlerde destek görememesi olmuştur. Dünyadaki yumuşama havasından yararlanan Türkiye, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. ABD'nin Sovyetler Birliği ile görüşebildiği ortamda Türkiye'nin komşusu ile görüşmesi normal bir durumdur. Türkiye, izlediği bu politika ile ABD'nin tek ve vazgeçilmez olmadığını gösteriyordu.

Sovyetler Birliği ile Türkiye görüşmelere başlamıştır. Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş sırasında rakip blokta olan Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye'nin ağır sanayisini teşkil edecek, stratejik sanayi kollarında ekonomik yardım ve teknik destekte bulunmuştur. Türkiye'nin dost ve müttefiki olan ABD, Kıbrıs sorununda Türkiye'ye destek vermemiş, yaptığı yardımı hatırlatarak Kıbrıs'ta kullanamayacağını kaba bir şekilde hatırlatmıştır. Türkiye'nin müttefiki olan Amerika Birleşik Devletlerinden böylesine bir yardım görememiş olması, bu yardımların

rakip blokta düşman olarak görülen Sovyetler Birliğinden gelmesi dikkate değer bir durumdur.

Türkiye'nin NATO üyeliği sonrasında ABD ile bir çok anlaşma yapılmıştır. ABD ile yapılan anlaşmalar gizli olarak düzenlenenlerin konusu ve içeriği tam olarak bilinemiyordu. Sözlü olarak yapılan ikili anlaşmaların da olması durumun ciddiyetini ortaya koymaktadır. Amerikalı yetkililerin istedikleri konularda farklı Türk makamları ile anlaşmalar yapması ve Amerikalıların Türk makamları arasındaki iletişimsizlikten yararlanması dikkate değer bir durumdur. Amerikan askeri personeli buldukları yerlerde taşkınlıklar yaparak Türk halkı ile sorunlar yaşamıştır. Bazı Amerikan personelleri Türkiye'de suça karışmışlardır. Suç işleyen ABD askeri personellerinin en büyük ABD'li yetkili amirlerinden aldıkları görev belgesi ile yargılanmadan kurtulmaları vicdanları yaralayan bir durum olmuştur.

ABD ile yapılan Johnson mektubundan sonra Türkiye-ABD ilişkilerinin tartışılması bir tabu olmaktan çıkmıştır. ABD ile yapılan ikili ve gizli anlaşmaların dağınık yapısının kaldırılması için görüşmelere başlanmıştır. 1969 yılında Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması ile sayıları tam olarak bilinemeyen, dağınık bir biçimde düzenlenen anlaşmalar tek bir anlaşma haline gelmiştir. Amerika tarafının ilk başta anlaşmayı kabul etmek istememesine rağmen OSİA imzalanmıştır. Bu durum Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye'nin lehine kat ettiği yolu göstermektedir.

Afyon sorunu Türk-Amerikan ilişkilerinde yeni bir krize neden olmuştur. Amerikalılar, Anadolu topraklarında yüzyıllardan beri geleneksel olarak yapılan afyon ekiminin yasaklanmasını istemiştir. Türkiye ise afyon ekiminin yasaklanmasının mümkün olmadığını, fakat sınırlandırılabilceğini açıklamıştır. Türkiye'nin bu açıklamaları ABD tarafını tatmin etmemiş, Türkiye aleyhinde kara propaganda yapılmaya başlanmıştır. ABD'ye göre dünyadaki uyuşturucu ticaretinin kaynağı Türkiye'yd. ABD yönetiminde ve Amerikan kongresinde Türkiye'ye yaptırım uygulanması görüşülmeye başlandı. Durum öylesine arttı ki Türkiye'deki afyon tarlalarının bombalanması dahi gündeme gelmiştir. ABD tarafı, Türkiye'nin afyon ekimini durdurmadığı için cezalandırılması gerektiğini dillendirmeye başlamıştır.

Afyon krizi, Amerika Birleşik Devletlerinin, Türkiye'nin önceliklerini dikkate almadığını, Türk-Amerikan ilişkilerine sadece kendi penceresinden baktığını göstermiştir. Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan her sorunda ABD'nin Türkiye'ye karşı yaptırım kozunu oynaması Türk-Amerikan ilişkilerinde gelinen noktayı açıkça ortaya koymaktadır. Afyon ekiminin yasaklanması kararının ara rejim döneminde alınmış olması, Türk halkının önceliklerinin dikkate alınmaması dikkate değer bir durumdur. Afyon ekiminin yasaklanması Türk halkında tepkilere neden olmuştur.

1973 seçimlerine gidilirken seçime katılan bütün partiler afyon yasağının kaldırılacağı vaadiyle seçime katılmışlardır. Seçim sonrası kurulan Bülent Ecevit hükümeti afyon yasağını kaldırmıştır. Afyon yasağının kalkması, Türk halkınca olumlu karşılanmıştır. ABD tarafı ise Türkiye'ye ambargo uygulanmasına karar vermiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatını düzenlemesi sonucu afyon sorunu ikinci planda kalmıştır.

Türkiye'yi Kıbrıs Barış Harekatına götüren sürece baktığımızda 1963 yılına gitmektedir. 1963 yılı Kanlı Noel'inde Rumlar tarafından Türklere yapılan baskı ve saldırılar şiddetini artırmıştır. Türkiye, Johnson Mektubundan sonra Kıbrıs'ta çıkabilecek muhtemel durumlara karşı hazırlanmaya başlamıştır. Türk ordusunun Kıbrıs'a çıkarma yapabilmesi için çıkarma gemileri yapılmaya başlanmış, olası bir askeri harekate Türk ordusunun hazır olması sağlanmıştır.

1964-1974 yılları arasındaki dönemde Kıbrıs'ta sorunlar bitmemiş, adada yaşayan Türklere karşı Rum terörü dayanılmaz bir hale gelmiştir. Türkiye, geçen 10 yılda yaşanan olaylardan ders almış, 1974 yılına geldiğinde Kıbrıs'a askeri harekat için hazırды. Türkiye, Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak, adada ortadan kalkan devlet düzenini sağlamak için garantörlük haklarına dayanarak Kıbrıs Barış Harekatını düzenlemiştir.

Kıbrıs Barış Harekatı sonucunda adada Rumlar tarafından kuşatılmış durumda olan Türklerin hayatları kurtarılarak, Türk ordusunun başarısıyla sonuçlanmıştır. Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında, Kıbrıs'ta darbeyle iktidara gelen Sampson cuntası devrilmiş, Yunanistan'daki Albaylar Cuntası ortadan kalkmıştır. Kıbrıs Barış Harekatında ateşkes görüşmeleri sırasında Rumların, Türk köylerini kuşatmaya alıp, saldırılarına devam

etmesinden sonra Kıbrıs'a İkinci Çıkarma düzenlenmiştir. İkinci Çıkarma sonrası Kıbrıs'ın günümüzdeki sınırları oluşmuştur.

Türkiye'nin İkinci Harekatı ABD tarafından meşru olarak görülmemiştir. İkinci Harekat sonrasında Türkiye'nin adada işgalci olduğu ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin adadan çekilmesi gerektiği Amerika Birleşik Devletleri tarafından açıklanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekatı ve İkinci Çıkarması uluslararası hukuka uygun, Kıbrıs'ın kurucu anlaşmalarındaki garantörlük hakkına dayanıyordu. Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye karşı bu haksız ve taraflı tutumu Kıbrıs'ın çözümsüzlüğe doğru gitmesine neden olmuştur.

Kıbrıs Barış Harekatı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri Kongresinde Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması teklifleri görüşülmeye başlanmıştır. ABD'nin silah ambargosu uygulama kararı Afyon sorununa gitmektedir. Türkiye'nin afyon yasağını kaldırması ABD'de büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Amerikan Kongresindeki Rum ve Ermeni lobisi Türkiye karşıtlığı ile lobi yaparak Türkiye'ye ambargo uygulanması için girişimlere başlamışlardır. Amerikalılara göre Türkiye, afyon yasağını kaldırarak Amerikan çıkarlarına aykırı hareket ediyordu ve cezalandırılması gerekmektedir. Kıbrıs Barış Harekatının başlaması ile afyon sorunu ikinci planda kalmıştır. Fakat Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye ambargo uygulaması konusunda kararlıydı. Türkiye, Kıbrıs Barış Harekatı ve İkinci Harekatı gerçekleştirilmemiş olsaydı bile ABD'nin silah ambargosu uygulanacaktı. Amerika Birleşik Devletleri Kongresi, Türkiye'nin Kıbrıs'tan askerlerini çekmediği takdirde silah ambargosu uygulayacağını açıklamıştır.

Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması kararında ABD Başkanı ve Kongre görüş ayrılığına düşmüştür. Başkan Ford ve yönetimi Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasını desteklemiyordu. Fakat Kongre Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması gerektiğini açıklıyordu. Amerika'da yaşanan Watergate Skandalı sonrasında başkan ve yönetimine karşı Kongre güvenmiyordu. Türkiye, Amerika Birleşik Devletlerinde Başkan ve Kongre arasında yaşanan bir krizin ortasında kalmıştı. ABD Başkanı Ford'un girişimlerine rağmen Türkiye'ye karşı silah ambargosu uygulanma kararı onaylanmıştır.

ABD'nin silah ambargosu kararı Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye'nin silah ambargosu kararına tepkisi, 1969 yılında imzalanan Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşmasını feshetmek ve Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerini kapatmak olmuştur. Türkiye'nin haklı Kıbrıs davasından dolayı Amerika Birleşik Devletlerinin ambargo uygulaması Türk-Amerikan ilişkilerinde etkileri geçmeyecek bir kırılmaya neden olmuştur. Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması kararının NATO üyeleri arasında bir örneği yoktu. ABD'nin istediği politikalara uymayan Türkiye'ye karşı yaptırım uygulanması gündeme geliyordu. Türkiye'ye 1964 yılında ABD'nin kaba bir üslupla Johnson Mektubu göndermesi, Afyon ekimi nedeniyle yaşanan sorunlar ve yıllardan beri Türkiye'nin haklı olduğu Kıbrıs sorununda karşılaştığı durum Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan durumu gözler önüne sermektedir.

Türkiye, ABD'nin silah ambargosu uygulaması sürecinde kararlı bir dış politika izlemiştir. Türkiye kendi ulusal çıkarlarına göre bir siyaset izlemiştir. ABD'nin ambargo uygulaması Türkiye'nin kararlılığını azaltmamış, aksine artırmıştır. Türkiye, haklı olduğu, ulusal çıkarlarına dayanan politikalarına taviz vermeden devam etmiştir. Silah ambargosunun devam ettiği 1975-1978 yılları arasında Türkiye, ambargodan zarar görmüştür. NATO ittifakı ortağı olunan başta ABD ve diğer NATO üyeleri Türkiye'ye silah satışını durdurmuş, ekonomik alanda yaptırımlar uygulanmıştır.

Silah ambargosu Türkiye'de milli savunma sanayinin kurulması sürecini hızlandırmıştır. Milli savunma sanayinin kurulması ile Türkiye'nin dışa bağımlılığın azaltılması hedeflenmektedir. Türkiye'nin bu kararlı tutumu sonucunda ABD Türkiye ile ambargonun kaldırılması için görüşmelere başlamıştır. 1978 yılında Amerika Birleşik Devletleri ,Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu kaldırılmıştır.

Silah ambargosu sürecinde Türkiye, ittifak ortağı olan Amerika Birleşik Devletlerine güvenemeyeceğini bir kez daha görmüştür. Türkiye ile ABD'nin aynı ittifakın üyeleri olmaları Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasını engellemiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin 1975-1978 yılları arasında uyguladığı silah ambargosu Türkiye üzerinde beklediği etkiyi göstermemiştir. Türkiye, milli menfaatlerine uygun, kararlı tavrından vazgeçmemiştir.

Sonuç olarak Türk- Amerikan ilişkileri 1947- 1964 ve 1964-1978 arası iki ayrı döneme ayrılarak değerlendirilebilir. Sovyetler Birliği tehlikesine karşı müttefik arayan Türkiye 1947 yılından itibaren Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. 1947'den itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinin seyri hızlanmıştır. 1952 yılında NATO üyeliği ile Türk-Amerikan ilişkilerinin altın çağı başlamış denebilir. Türkiye ABD ve NATO ile ilişkilerini geliştirerek Sovyetler Birliği tehlikesine karşı NATO'nun güvenlik alanında girmiş, Türk ordusunun modernizasyonunu sağlamıştır. Türkiye 1950-1960 yılları arasında ABD ile her alanda uyumlu bir dış politika izlemiştir. Türkiye'nin geleceği NATO ittifakına ve ABD ile olan ilişkilere göre düşünülmüştür.

Kıbrıs Sorununun başlaması Türk-Amerikan ilişkilerinde krizlerle dolu günlerin başlangıcı olmuştur. Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktasına sebep olmuştur. Johnson Mektubu sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinde inişli çıkışlı ve sorunlu günler başlamıştır. Johnson Mektubu sonrası ABD'ye karşı güvensizlik başlamıştır. Türkiye'de NATO ittifakı ve ABD sorgulanmaya başlandı.

Johnson Mektubundan sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde Türkiye aleyhindeki durum dengelenmeye çalışılmıştır. Türkiye, artık ABD ve NATO'nun her istediğini kabul etmeyen, ulusal çıkarlarına göre karar veren bir dış politika uygulamaya başlamıştır. Kıbrıs Barış Harekatı sonrası Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması sürecinde Türk-Amerikan ilişkilerinin tarihinde olmadığı seviyede kötü bir durum ortaya çıkmıştır. Amerika Birleşik Devletlerinin, yaşanan olaylarda Türkiye'ye karşı ambargo uygulama tehdidi Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan durumu ortaya koymaktadır.

Türkiye, ABD'nin uygun görmediği konularda hareket ederse yaptırımlar ve silah ambargosu tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Türk-Amerikan ilişkilerinde Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'ye karşı bu tavrı günümüzde de devam etmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinin yaşanan her krizde Türkiye'ye karşı yaptırım uygulama tavrı değişmedikçe , Türkiye'nin Amerikan yaptırımları ile karşılaşması muhtemeldir. Türk-Amerikan ilişkilerinin ulusal çıkarlara dayanan, dengeli ve eşit bir seviyede sürdürülmelidir.

KAYNAKÇA

(1959, Kasım 06). *Milliyet Gazetesi*.

(1965, Kasım 12). *Yön*.

(1967, Ocak 31). *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*(28), s. 75.

(1967, Ocak 31). *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*(28).

(1970, Şubat). *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*(65).

(1970, Şubat 7). *Dışişleri Bakanlığı Belleteni*(65).

(1974, Temmuz 20). *T.B.M.M. Tutanak Dergisi (Gizli Oturum)*, 13/1.

AHMAD , F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (1. b.). (S. C. Karadeli, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

ALTAN , Ç. (2005). *Ben Milletvekili İken*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

ARCAYÜREK , C. (1985). *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973* (1. b.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

ARCAYÜREK , C. (1985). *Çankaya'ya Giden Yol 1971-1973* (1. b.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

ARMAOĞLU , F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARMAOĞLU , F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARMAOĞLU , F. (2017). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995* (22. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.

ATAÖV , T. (2006). *Amerika NATO ve Türkiye* (1. b.). İstanbul: İleri Yayınları.

AVCIOĞLU , D. (1965, Kasım 26). Türkiye'deki Amerikan Üsleri. *YÖN*, 4(139).

BAĞCI , H. (2014). *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar* (4. b.). Ankara: Odtü Yayıncılık.

BİLGE -CRİSS , N. (2012). Türkiye NATO İttifakının Tarihsel Boyutu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 1-28.

BİRAND , M. A. (1979). *Diyet* (2. b.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

BİRAND , M. A. (1985). *30 Sıcak Gün* (10. b.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

BOSTANOĞLU , B. (2008). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası* (2. b.). Ankara: İmge Kitabevi.

BÖLME , S. M. (2012). *İncirlik Üssü ABD'nün Üs Politikası ve Türkiye* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

BULUNÇ , A. Z. (2007). Kıbrıs Politikasının Annan Belgesi ile Başlayan Kırılma Noktaları. *Gazi Akademik Bakış*, 1(1), 73-112.

CAŞIN , M. H. (2012). *SSCB ile İlişkiler* (2. b.). (H. Çakmak, Dü.) Ankara: Barış Platin Kitap.

CILIZOĞLU , T. (Dü.). (2007). *Çağlayangil'in Anıları* (3. b.). Bilgi Yayınevi.

- DEMİRAĞ , Y. (2012). Savaş Sırasında Türkiye Üzerindeki Pazarlıklar. H. Çakmak (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası 1919-2012*. Ankara: Barış Kitap.
- ECEVİT , B. (2015). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası* (1. b.). Ankara: Rahşan Ecevit-Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- ECEVİT , B. (2015). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası* (1. b.). Ankara: Rahşan Ecevit-Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- ECEVİT , B. (2015). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası* (1. b.). Ankara: Rahşan Ecevit- Bülent Ecevit Bilim Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları.
- ERHAN , Ç. (2015). *ABD ve NATO'yla İlişkiler* (Cilt 1.Cilt). (B. Oran, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERHAN , Ç. (2015). *ABD ve NATO'yla İlişkiler* (20.Baskı b.). (B. Oran, Dü.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERHAN , Ç. (2018). *Beyaz Savaş Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu* (2. b.). Ankara: Altınbaş Üniversitesi Yayınları.
- ERHAN , Ç., & Embel, E. (2015). Türk Dış Politikasında Karar Vericileri Yönlendiren Yapısal Faktörler. *Bilig*, 72, 145-170.
- ERİM , N. (1975). *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*. Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık.
- ERİM , N. (2018). *12 Mart Anıları* (2. b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ERKAN , S. (2019). 1946-1960 Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri. S. Demir, & A. Eminoğlu (Dü) içinde, *Türk-Amerikan İlişkileri* (s. 134). Ankara: Barış Kitap.
- ERKAN , S. (2019). 1946-1960 Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri. S. Demir, & A. Eminoğlu (Dü) içinde, *Türk-Amerikan İlişkileri* (s. 134). Ankara: Barış Kitap.
- EROL , M. S. (2016). Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi. H. Çakmak, & H. Çakmak (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2014* (s. 67). Ankara: Kripto Yayınları.
- EROL, M. S., & Oğuz, Ş. (2012). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Coğrafyasının Türkiye'nin Dış Politikasına Olan Etkisi. M. S. Erol, E. Efeğil, M. S. Erol, & E. Efeğil (Dü) içinde, *Türk Dış Politikasında Güvenlik Arayışları* (s. 18). Ankara: Barış Kitap.
- FIRAT , M. (2015). Yunanistan'la İlişkiler. B. Oran (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası 1919-1980* (20. b., s. 746). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- GÖNLÜBOL , M. (Dü.). (2014). *1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası* (14. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GÖNLÜBOL , M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2014). 1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası. M. Gönlübol (Dü.) içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995* (10. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GÖNLÜBOL, M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2014). 1965-1973 Dönemi Türk Dış Politikası. M. Gönlübol (Dü.) içinde, *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995* (10. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- GÖNLÜBOL , M., & Kürkçüoğlu, Ö. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995* (10. b.). (M. Gönlübol, Dü.) Ankara: Siyasal Kitabevi.

- GÜREL , Ş. S. (2018). *Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri* (1. b.). Ankara: İmge Yayınevi.
- GÜREL , Ş. S. (2019, Ekim 10). Şükrü Sina Gürel ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- GÜREL , Ş. S. (2019, Ekim 10). Şükrü Sina Gürel ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- GÜREL , Ş. S. (2019, Ekim 10). Şükrü Sina Gürel ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- GÜVENÇ , S. (2015). NATO'nun Evrimi ve Transatlantik Güvenliğe Katkıları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(45), 101-119.
- GÜVENÇ , S. (2015). NATO'nun Evrimi ve Türkiye'nin Transatlantik Sürece Katkıları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12(45), 101-119.
- HALE , W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (P. Demir, Çev.) İstanbul: Mozaik Yayınları.
- HARRİS , G. S. (1972). *Troubled Alliance*. Washington : American Enterprise Institute For Public Policy Research.
- HOWARD , H. N. (1976). The Bicentennial in American-Turkish Relations. *The Middle East Journal*, 30(3), 291-310.
- İMER , P. D. (2019, Kasım 6). Prof. Dr. Sencer İmer ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- İMER , P. D. (2019, Kasım 6). Prof. Dr. Sencer İmer ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- İZMİR , B. (2017). İki Müttefik, Bir Kriz:Türk-Amerikan İlişkilerinde Jüpiter Füzeleri Krizi. *Humanitas*, 177-192.
- KARABULUT , B. (2016). U-2 Casus Uçağı Krizi. H. Çakmak (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikasında 41 Kriz* (s. 90). Ankara: Kripto Yayınları.
- KARADELİ , C. (2019). Stalin ve Kruşçov Dönemlerinde Doğu Avrupa'da Sovyetler ve Krizler. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(15), 239-253.
- KİSSİNGER , H. (2012). *Diplomasi* (10.Baskı b.). (İ. H. Kurt, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- LEFEBVRE , M. (2005). *Amerikan Dış Politikası*. (İ. Yerguz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- M.BÖLME , S. (2012). Soğuk Savaş'ta NATO-ABD-Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler:Süreklilik ve Dönüşüm. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 51-71.
- NEZİROĞLU , İ., & Yılmaz, T. (Dü.). (2014). *Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları* (Cilt 6.). Ankara: TBMM Basınevi.
- OLGUN , A. (1991). *Kıbrıs Gerçeği 1931-1990*. Ankara: Ank.
- ORKUNT , S. (1978). *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri* (1. b.). İstanbul: Milliyet Yayınevi.
- ORKUNT , S. (1978). *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri* (1. b.). İstanbul: Milliyet Kitabevi.
- ÖYMEN , A. (2009). *Bir Dönem Bir Çocuk* . İstanbul : Doğan Kitap.
- ÖYMEN , A. (2009). *Öfkeli Yıllar* (5.Baskı b.). İstanbul: Doğan Kitap.

- ÖYMEN , A. (2010). *Değişim Yılları* (10.Baskı b.). İstanbul: Doğan Kitap.
- ÖYMEN , A. (2019, Ekim 26). Altan Öymen ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- ÖYMEN , A. (2019, Ekim 26). Altan Öymen ile Mülakat. (Buğra Sızan, Röportaj Yapan)
- ÖZERSAY , K. (2009). *Kıbrıs Sorunu: Hukuksal İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- PURTAŞ , F. (2012). Süleyman Demirel'in Dış Politika Felsefesi. H. Çakmak (Dü.) içinde, *Türk Dış Politikası 1919-2012*. Ankara: Barış Platin Kitap.
- QASIMLI , M. (2013). *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980*. (A. Altaylı, Çev.) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- QASIMLI , M. (2013). *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlişkileri 1960-1980*. (A. Altaylı, Çev.) Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ROBİNS , P. (2007). The Opium Crisis and the Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations. *Mediterranean Politics*, 12(1), 17-38.
- SANDER , O. (1979). Türkiye'nin Batı Bağlantısı ABD ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 34, 63-86.
- SANDER , O. (2013). *Siyasi Tarih 1918-1994* (22.Baskı b.). Ankara: İmge Yayınları.
- SANDER , O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964* (1.Baskı b.). İstanbul, Ankara: İmge Kitabevi.
- SANDER , O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964* (1.Baskı b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- SANDER , O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964* (1. b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- SEVER , A. (1997). Yeni Bulgular Işığında 1962 Küba Krizi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 52(01), 648-660.
- SİNKAYA , B. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye'nin Ortadoğu Politikası ve Batı Etkisi. *Adam Akademi*, 79-100.
- SÖNMEZOĞLU , F. (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Kitabevi.
- ŞAHİN , H. (1987). *Gece Gelen Mektup* (1.Baskı b.). İstanbul: Cep Kitapları.
- ŞAHİN , H. (1987). *Gece Gelen Mektup* (1.Baskı b.). İstanbul: Cep Kitapları.
- ŞAHİN , H. (1987). *Gece Gelen Mektup* (1.Baskı b.). İstanbul: Cep Kitapları.
- ŞAHİN , H. (2019). *Johnson Mektubu* (1.Baskı b.). İstanbul: Kırmızı Kedi.
- TUNÇKANAT , H. (2018). *İkili Anlaşmaların İçyüzü* (1. b.). İstanbul: Alaca Yayınları.
- TUNÇKANAT , H. (2018). *İkili Anlaşmaların İçyüzü* (1. b.). İstanbul: Alaca Yayınları.
- TURAN , İ. (Dü.). (2004). *İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1961-1965)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu.
- USLU , N. (2016). *Çatlak İttifak 1947'den Günümüzde Türk Amerikan İlişkileri* (1. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

- USLU , N. (2016). *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri* (1.Baskı b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- USLU , N. (2016). *Çatlak İttifak 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri* (1. b.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- VATANSEVER , M. (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihsel Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12, 1487-1530.
- W.HOOK, S., & SPANIER , J. (2014). *Amerikan Dış Politikası*. (Ö. Z. Tanırlı, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- YANIK , L. K. (2012). Atlantik Paktından NATO'ya: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Türkiye'nin Konumu ve Uluslararası Rolü Tartışmalarından Bir Kesit. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(34), 29-50.

EK 1

JOHNSON MEKTUBU

5 Haziran 1964

Sayın Bay Başbakan,

Türkiye Hükümetinin, Kıbrıs'ın bir kısmını askeri kuvvetle işgal etmek üzere müdahalede bulunmaya karar vermeyi tasarladığı hakkında Büyükelçi Hare vasıtasile sizden ve Dışişleri Bakanınızdan aldığım haber beni ciddi surette endişeye sevketmektedir. En dostane ve açık şekilde belirtmek isterim ki, geniş çapta neticeler tevlit edebilecek böyle bir hareketin Türkiye tarafından takip edilmesini, Hükümetinizin bizimle evvelden tam bir istişarede bulunmak hususundaki taahhüdü ile kabili telif addetmiyorum. Büyükelçi Hare, görüşlerimi öğrenmek üzere kararınızı birkaç saat tehir etmiş olduğunuzu bana bildirdi.

Yıllar boyunca Türkiye'yi en sağlam şekilde desteklediğini ispat etmiş olan Amerika gibi bir müttefikin, bu şekilde neticeleri olan tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakılmasının, Hükümetiniz bakımından doğru olduğuna hakikaten inanıp inanmadığınızı sizden sorarım. Binaenaleyh, böyle bir harekete tevessül etmeden önce Birleşik Amerika Devletleri ile tam istişarede bulunmak mesuliyetini kabul etmenizi hassaten rica etmek mecburiyetindeyim.

1960 tarihli Garanti Anlaşması ahkamı gereğince böyle bir müdahalenin caiz olduğu kanaatinde bulunduğunuz intibaindayım. Bununla beraber, Türkiye'nin mutasavver müdahalesinin, Garanti Anlaşması tarafından sarahaten menedilen bir hal sureti olan taksimi gerçekleştirme gayesine matuf olacağı yolundaki anlayışımıza dikkatinizi çekmek zorundayım. Ayrıca, söz konusu Anlaşma, teminatçı devletler arasında istişareyi gerektirmektedir. Birleşik Amerika, bu durumda, bilcümle istişare imkanlarının hiçbir şekilde tüketilmediği ve dolayısıyla, tek taraflı harekete geçme hakkının henüz kabili istimal olmadığı kanaatindedir.

Diğer taraftan, Bay Başbakan, NATO vecibelerine de dikkat nazarınızı celbetmek mecburiyetindeyim. Kıbrıs'a vaki olacak Türk müdahalesinin, Türk-Yunan kuvvetleri arasında askeri bir çatışmaya müncer olacağı hususunda zihninizde en ufak bir

tereddüt olmamalıdır. Dışişleri Bakanı Rusk Lahey'de yapılan son NATO Bakanlar Konseyi toplantısında, Türkiye ile Yunanistan arasında bir harbin 'kelimenin tam manasıyla düşünülemez' olarak telakki edilmesi gerektiğini beyan etmişti. NATO'ya iltihak, esas icabı olarak, NATO memleketlerinin birbirleriyle harp etmeyeceklerini kabul etmek demektir. Almanya ve Fransa, NATO'da müttefik olmakla yüzyıllık husumet ve düşmanlıklarını gömmüşlerdir; aynı şeyin Yunanistan ve Türkiye den de beklenmesi gerekir. Ayrıca, Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak bir askeri müdahale Sovyetler Birliğinin meseleye doğrudan doğruya karışmasına yol açabilir. NATO müttefiklerinizin tam rıza ve muvafakatlardan Türkiye'nin girişeceği bir hareket neticesinde ortaya çıkacak bir Sovyet müdahalesine karşı Türkiye'yi müdafaa etmek mükellefiyetleri olup olmadığını müzakere etmek fırsatını bulmamış olduklarını takdir buyuracağınız kanaatindeyim.

Diğer taraftan, Bay Başbakan bir Birleşmiş Milletler üyesi olarak Türkiye'nin vecibeleri dolayısıyla de endişe duymaktayım. Birleşmiş Milletler Ada'da sulhü korumak için kuvvet temin etmiştir. Bu kuvvetlerin vazifesi zor olmuştur, fakat geçen son birkaç hafta zarfında, Ada'daki şiddet hareketlerinin azaltılmasında tedrici bir şekilde muvaffak olmuşlardır. Birleşmiş Milletler Arabulucusu henüz işini bitirmemiştir. Hiç şüphem yok ki, Birleşmiş Milletler üyelerinin çoğunluğu, Birleşmiş Milletler gayretlerini baltalayacak olan ve bu zor meseleye Birleşmiş Milletler tarafından makul ve barışçı bir hal tarzı bulunmasına yardım edebilecek herhangi bir ümidi yıkacak olan Türkiye'nin tek taraflı hareketine en sert şekilde tepki gösterilecektir.

Aynı zamanda, Bay Başbakan, askeri yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı Anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut Temmuz 1947 tarihli Anlaşmanın 4. Maddesi mucibince, askeri yardımın, veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, Hükümetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir. Hükümetiniz, bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu muhtelif vesilelerle Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar tahtında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askeri malzemelerin kullanılmasına Birleşik Devletlerin muvafakat edemeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim.

Mutasavver Türk hareketinin fiili neticelerine gelince, böyle bir hareketin Kıbrıs adası üzerinde on binlerce Kıbrıslı Türkün katletilmesine yol açabileceği

keyfiyetine en dostane bir şekilde dikkatinizi çekmek mecburiyetini hissediyorum. Tarafınızdan böyle bir harekete tevessül edilmesi, infiali mucip olacak ve girişeceğiniz askeri hareketin, himaye etmeye çalıştığınız kimselerin pek çoğunun toptan imhasını önlemeye yeter derecede müessir olması imkansız olacaktır. Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin mevcudiyeti böyle bir faciayı önleyemez.

Sözlerimi pek fazla sert bulabilir ve bizim , Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin ilgisine karşı bigane olduğumuzu düşünebilirsiniz. Durumun böyle olmadığını size temin etmek isterim. Gerek alenen, gerek hususi olarak, Kıbrıs Türklerinin emniyetini sağlamakta ve Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzının, konuyla doğrudan doğruya ilgili tarafların rızasına dayanması hususu üzerinde ısrar etmekte gayret gösterdik. Amerika Birleşik Devletlerinin sizin lehinize yeter derecede faaliyet sarfetmediği hissini taşımanız mümkündür.

Fakat herhalde bilirsiniz ki, politikamız Atina'da en sert şekilde infiale yol açmış (bizim aleyhimize orada nümayişler yapılmış) ve Amerika Birleşik Devletleri ile Başpiskopos Makarios arasında esaslı bir uzaklaşma husule getirmiştir. Daha birkaç hafta önce yaptığımız görüşme sırasında Dışişleri Bakanımıza da söylediğim gibi, Türkiye ile olan münasebetlerimize çok büyük bir değer veriyoruz. Sizi, kendisiyle temel ortak menfaatlerimiz olan büyük bir müttefik telakki etmişizdir. Sizin güvenlik ve refahınız Amerika halkı için ciddi bir alaka mevzuu olagelmış ve bu alakamız en pratik şekillerde ifadesini bulmuştur. Biz ve Siz, komünist dünyasının ihtiraslarına karşı koymak üzere birlikte dövüştük. Bu tesanüt bizim için büyük bir mana taşımaktadır ve bunun, Hükümetiniz ve halkınız için de aynı derecede bir mana taşıdığını ümit ederim. Kıbrısla ilgili olarak, Türk cemaatını tehlikeye maruz bırakacak herhangi bir hal tarzını desteklemeyi düşünmüyoruz. Nihai bir çözüm yolu bulmaya muvaffak olamadık, zira bunun dünyadaki en girift meselelerden biri olduğu aşikardır. Fakat Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin menfaatleri konusunda ciddi şekilde alakadar olduğumuz ve alakadar kalacağımız hususunda sizi temin etmek isterim.

Nihayet, Bay Başbakan, en ciddi meseleyi, harp mı sulh mu meselesini vazetmiş bulunuyorsunuz. Bu meseleler Türkiye ve Birleşik Amerika arasındaki iki taraflı münasebetlerin çok ötesine giden meselelerdir. Bunlar, sadece Türkiye ve Yunanistan arasında bir harbi muhakkak olarak tevlit etmekle kalmayacak, fakat Kıbrıs'a tek taraflı bir müdahalenin doğuracağı, önceden kestirilemeyen neticeler sebebiyle, daha geniş

çapta muhasemata yol açabilecektir. Sizin Türkiye hükümetinin Başbakanı olarak mesuliyetleriniz var, benim de Birleşik Amerika Başkanı olarak mesuliyetlerim mevcuttur. Bu sebeple, en dostane şekilde size şunu bildirmek isterim ki , bizimle yeniden ve en geniş ölçüde istişare etmeksizin böyle bir harekete tevessül etmeyeceğinize dair bana teminat vermediğiniz takdirde, meselenin gizli tutulması hususunda Büyükelçi Hare'e vaki talebinizi kabul etmeyecek ve NATO Konseyi ile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin acilen toplantıya çağrılmasını istemek mecburiyetinde kalacağım.

Bu mesele hakkında sizinle şahsen görüşebilmemizin mümkün olmasını isterdi. Maateessüf, mevcut Anayasa hükümlerimizin icabı dolayısıyla, Birleşik Amerika'dan ayrılamamaktayım.

Teferruatlı müzakereler için siz buraya gelebilerseniz bunu memnuniyetle karşılarım. Genel barış ve Kıbrıs meselesinin akli selim ve sulh yoluyla halli hususlarında sizinle benim çok ağır bir mesuliyet taşımakta olduğumuzu hissediyorum. Bu itibarla, aramızda en geniş ve en samimi istişarelerde bulununcaya kadar sizin ve meslektaşlarınızın tasarladığınız her türlü kararı geri bırakmanızı rica ederim.

Hürmetlerimle.

Lyndon B. Johnson

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı Belleteni 31 Ocak 1966 16. sayı

EK-2

İSMET İNÖNÜ'NÜN ABD BAŞKANI LYNDON B. JOHNSON'A CEVABI

13 Haziran 1964

Sayın Bay Başkan,

5 Haziran tarihli mesajınızı Büyükelçi Hare'in delaletiyle almış bulunuyorum. Kıbrıs'ta Garanti Anlaşması gereğince ferdi hareket hakkını kullanma kararını arzunuz veçhile talik ettik. Mesajınıza hakim olduğumu buyurduğunuz açık kalplilik ve dostluk hislerine dayanarak, ben de size cevabımda durumu ve düşündüklerimizi tam bir samimiyetle izaha çalışacağım.

Bay Başkan,

Mesajınız gerek yazılış tarzı, gerekse muhtevası bakımından Amerika ile ittifak münasebetlerinde daima ciddi bir dikkat göstermiş olan Türkiye gibi gir müttefikinize karşı hayal kırıcı olmuş, ittifak münasebetlerine değinen muhtelif konularda önemli görüş ayrılıkları belirlemiştir. Gerek bu ayrılıkların, gerek mesajın umumi havasının sadece çok sıkışık bir zamanda acele toplanmış mutalara dayanarak yapılmış iyi niyetli bir teşebbüsün telaşından ibaret olmasını yürekten dilerim.

İlk önce, Garanti Anlaşması icabı olarak Kıbrıs'a bir askeri müdahale zarureti görüldüğü zaman Birleşik Amerika ile istişare etmekte kusur ettiğimiz önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri Kıbrıs'ta askeri müdahale ihtiyacı, bu seferle beraber, dördüncü oluyor. Başından beri bu konuda Amerika ile istişare ettik. 25 Aralık 1963'te ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde, derhal Amerika'yı haberdar ettik ve Amerika bize bu meselede kendisinin bir taraf teşkil etmediği cevabını verdi. Ondan sonra müdahale müzakeresini İngiltere ve Yunanistan'la ile yaptık ve bildiğiniz gibi 26 Aralık'ta İngiliz komutası altında üçlü bir askeri idare kuruldu. Londra Konferansının ve İngiliz-Amerikan müşterek tekliflerinin Makarios' un tutumu yüzünden akamete uğraması ve Ada'da Türklere tecavüzlerin devamı dolayısıyla Şubat ayında çok buhranlı günler geçirdik ve durumun vehametinden Amerika'yı Ankara'yı ziyaret etmiş olan Mr. Ball vasıtasile haberdar ettik. İngiliz-Amerikan tekliflerinin reddi ile hasıl olan boşluk dolayısıle Ada'da nizamı tesis için müdahalenin

zaruretini anlattık ve her an müdahale mecburiyetinde kalacağımızı size bildirdik. Hatta sizden muayyen meseleler için teminatlar istedik. Buna rağmen, bizden müdahale etmememizi istediniz ve Makarios'a Birleşmiş Milletlerde lüzumlu dersin verileceğini ve Türk hak ve menfaatlerinin tamamıyla korunmasını sağlayan bir plan hazırladığınızı beyan ettiniz.

Bu talebinize uyduk; fakat Birleşmiş Milletlerde arzu edilen netice sağlanamadı. Üstelik, Güvenlik Konseyinin kurulmasına karar verdiği Birleşmiş Milletler Kuvvetinin teşkili birinci mesele halini aldı. İşte üçüncü defa müdahale ihtiyacı, 4 Mart Güvenlik Konseyi kararından sonra, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin teşekkül edip etmeyeceği hakikaten tereddüt uyandırdığı günlerde, Kıbrıs'ta ki tedhişçilerin cesareti artınca, tecavüzlerine karşı Türk cemaatini korumak için yeniden ortaya çıktı. Fakat, Birleşmiş Milletler Kuvvetinin en kısa zamanda teşkil edileceğini bize temin ederek, Güvenlik Konseyi kararından sonra müdahale yapmamızda ısrar ettiniz. Teşebbüsümüzü tekrar tehir ederek, Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin vazife almasını bekledik.

Sayın Başkan,

Kıbrıs'taki mezalim devrinin, bütün tedbirleri tesirsiz kılan hususi bir karakteri vardır. Başından beri emniyeti korumak için yapılan müzakereler ve geçirilen muvakkat devreler, hepsi yalnız Makarios İdaresinin tecavüzünü ve tahribatını artırmağa hizmet etmiştir.

Son defa Kıbrıs Hükümeti açıktan silahlanmaya başladı ve Birleşmiş Milletleri kendi zulmünü ve anayasa dışı idaresini takviye edecek yardımcı bir vasıta gibi farzettii. Birleşmiş Milletlerin Anayasa nizamını iade ve tecavüzlerini durdurmak için selahiyetlerinin ve müdahale niyetlerinin eksik olduğu aşikar bir gerçek halini almıştır. Yunan Hükümetinin Kıbrıs idaresini nasıl teşvik ettiğini biliyorsunuz. Bu ahval içinde Kıbrıs'ta mezalimi durdurmak için bir müdahaleye mecbur olacağımızı Amerika'da sizin huzurunuzda konuşurken söyledik. La Haye'deki Hariciye Nazırınıza böyle bir ihtimal için Amerika'nın bizi destekleyip desteklemeyeceğini sorduk. Bir cevap vermediniz. Kıbrıs'ta muhtelif vesilelerle müdahale istirarını kaç defa, ne suretle geçtiğini hikayet etmiş oluyorum. Her defasında sizi haberdar ettik ve sizin iyice bildiğinizi tahmin ediyorum. Birleşik Amerika'nın ittifak manzumesi içinde hususi sorumluluğunu ve ittifak manzumesini mütesanit bir surette yürütebilmesi için ona ayrıca dikkatli ve yardımcı

olmak lazım geldiğini takdir ettiğimizi yüksek derecede yetkili memurlarınıza defaatle söylediğimi iyice hatırlatırım.

Görüyorsunuz ki, sizi tek taraflı bir kararla karşı karşıya bırakmak istidadı bizde yoktur. Bizim şikayetimiz, aylardan beri had bir surette ıstırapı içinde yaşadığımız bir meseleyi size anlatamamış olmamız ve Yunanistan’la iki müttefik arasında husule gelen haklı ve haksız durumda samimi ve ciddi bir vaziyet almamış olmanızdandır.

Sayın Başkan,

Yine mesajınızda, Türkiye’nin münferiden harekete geçmeden önce, Anlaşma hükümleri mucibince diğer teminatçı iki devletle istişare etmek vecibesini tebarüz ettiriyorsunuz. Türkiye, bu vecibesini tamamiyle müdriktir. Fakat, Kıbrıslı Rum sorumlularının, Milletlerarası Antlaşmaları ayaklar altına almaları karşısında Türkiye’nin bu gidişe son verme çarelerinin müştereken araştırılması için Yunanistan’a yaptığı teşebbüsleri bu devlet neticesiz bırakmakla kalmayıp, bilakis Kıbrıslı Rum sorumluların hukuk ve insanlık dışı fiillerini savunmuş ve hatta onları teşvik etmiştir.

Yunanistan Hükümeti bizzat kendisi dahi, imzaladığı Milletlerarası Antlaşmaların artık mer’iyette olmadığını resmen beyan eylemekten çekinmemiştir. Bu husustaki çeşitli misaller, zamanında Dışişleri Bakanlığına yazılı ve şifahi olarak tafsilatı ile bildirilmiştir.

Teminatçı devletlerden İngiltere Hükümeti ile de devamlı istişare ve gerektiğinde müşterek hareket etme imkanlarını ciddiyetle aramıştır. Bu durumda, Türkiye’nin münferiden harekete geçmeden evvel diğer teminatçı iki devlet ile istişare etmek vecibesini yerine getirmediği iddia edilebilir mi?

Türkiye’ye samimiyetle ve sadakatle yerine getirdiği istişare vecibesini hatırlatmaya lüzum hisseden Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin, imzaladığı Antlaşmaları reddeden Yunanistan’a Milletlerarası Hukukun temeli olan ‘pacta sunt servanda’ kaidesine riayet zaruretini hatırlatması icap etmez mi?. 15 gün evvel bizzat Sayın Dışişleri Bakanınız tarafından ‘American Law Institute’ da irat edilen nutukta en belîğ bir tarzda ‘bekaın temeli’ olarak vasıflandırılan bu kaide bugün maalesef NATO müttefikimiz Yunanistan ve Kıbrıs’taki Rum sorumlular tarafından hiçe sayılmaktadır.

Sayın Başkan,

Mesajınızda zımnen belirttiğiniz gibi, Garanti Antlaşmasının 4 üncü maddesi hükümleri, üç teminatçı devlete, antlaşma hükümlerinin ihlali halinde, antlaşma ile ihdas edilen düzeni tekrar kurmak münhasır maksadile, müştereken, bu mümkün olmadığı takdirde de, münferiden harekete geçmek hakkını vermektedir. Garanti Antlaşması, bu anlayış bütün mümzi taraflarca paylaşılarak imzalanmıştır. Nitekim, Türkiye ve Yunanistan'ın o zamanki Dışişleri Bakanları arasında 19 Şubat 1959 tarihinde Londra'da imzalanmış olan "Gentlemen's Agreement" da bu müşterek anlayışın bir delilidir.

Diğer taraftan Birleşmiş Milletler teşkilatına Kıbrıs Cumhuriyeti, bütün milletler arası taahhüt ve vecibeleri Teşkilatın üyelerince bilinerek ve hiçbir itiraza uğramadan kabul edilmiştir. Buna ilaveten Kıbrıs hakkında 4 Mart 1964 tarihli müncer olan Güvenlik Konseyi müzakereleri sırasında birçok temsilciler arasında Amerika Birleşik Devletleri temsilcisi de , Birleşmiş Milletlerin, Milletlerarası Antlaşmaları iptal veya tadil yetkisi bulunmadığını açıkça beyan etmiştir.

Mesajınızın, Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi Ada'yı taksim gayesi ile vuku bulacağı kanaatinde olduğuna dair ifadeleri büyük bir hayret ve derin bir üzüntüyle karşıladım. Hayretim, Türkiye'nin niyetleri ile ilgili olarak size temin edilen mütalaanın defaatle tarafımızdan ilan edilmiş olan gerçeklerden nasıl bu kadar uzak kalabilmiş bulunmasından doğmaktadır. Üzüntümün sebebi ise, şimdiye kadar milletlerarası hukuka, taahhütlerine ve vecibelerine mutlak sadakatini, ABD Hükümetinin yakinen bildiği çeşitli ahvalde fiili deliller ile ispat etmiş bulunan Türkiye'nin dış siyasetinin temelini teşkil eden bu prensipten ayrılabilceğinin müttefik ABD Hükümetince düşünülebilmiş olmasıdır.

Sizi en kesin ve açık surette temin etmek isterim ki, eğer Türkiye, Kıbrıs'a askeri müdahale ızdırarında bırakılırsa, bu tamamen Milletlerarası Antlaşmaların hükümlerine ve gayelerine uygun olarak yapılacaktır.

Bu münasebetle, Bay Başkan, kararımızın tehirinin tabiatıyla Garanti Antlaşması 4. Maddesinin Türkiye'ye verdiği haklara hiçbir surette halel getirmediğini belirtmeme müsaade buyurunuz.

Bay Başkan,

Mesajımızda NATO taahhütlerine temas ederek, NATO müttefiklerinin birbirlerine karşı harp etmemelerinin NATO'nun ruhunu teşkil ettiğini, Kıbrıs'a bir Türk müdahalesinin Türk-Yunan silahlı kuvvetleri arasında çarpışmalara müncer olacağını ifade ediyorsunuz.

İfadelerinizin birinci kısmı ile tam mutabakat halindeyim. Fakat, NATO müttefiklerinin birbirleriyle imzaladıkları Milletlerarası Antlaşmalara, yekdiğerinin ahdi haklarına, karşılıklı vecibelerine riayet mükellefiyetleri de, ittifakın aynı derecede hayati önemde bir icabıdır. Yekdiğerine karşı, akdi vecibelerini, taahhütlerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifak tasavvur edilebilir mi ?

Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalarda tasrih edilmiş ve hak ve vecibelerine uygun olarak Kıbrıs'a müdahalesi halinde bir Türk-Yunan harbinin çıkacağı hakkında izhar eylediğiniz endişeye gelince, Türkiye Kıbrıs'a karşı 'askeri harekete' münhasıran antlaşmaların tasrih ettiği şartlar ve gayeler için tevessül edecektir. Bu itibarla Sayın Dean Rusk'un gayet yerinde olarak 'gayri kabili tasavvur' (diye) tavsif ettiği Türk-Yunan harbi ancak, Yunanistan'ın Türkiye'ye tecavüzü halinde vuku bulabilir. Müdahale halinde bizim düşüncemiz, teminatçı devletler sıfatıyla Yunanistan ve İngiltere'yi Kıbrıs'ta anayasa düzenini ihya amacıyla fiili işbirliğine davet etmektir. Davetimize ve ahdi taahhütlerimize rağmen Yunanistan, Türkiye'ye tecavüz ederse, hasıl olacak neticelerin sorumluluğu Türkiye'ye atfedilebilir mi?. Ümit etmek isterim ki, bu hususlara Yunan hükümetinin dikkatini ehemmiyetle çekmiş bulunuyorsunuz.

Mesajımızın, Kıbrıs'ta girişeceği bir hareket neticesinde Sovyetlerin müdahalesine maruz kaldığı takdirde, NATO müttefiklerinin Türkiye'yi müdafaa mükellefiyetleri hususunda tereddüt izhar eden kısmı, NATO ittifakının mahiyet, ve temel prensipleri bakımından aramızda büyük görüş farkı olduğu intibasını vermektedir. İtiraf edeyim ki, bu bizim için büyük bir teessür ve ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. NATO müttefiklerinin herhangi birine yapılacak tecavüz, tecavüz eden tarafından tabiatıyla daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi, mütecavizin iddialarına kapılacak kadar zayıfsa, hakikaten tedaviye muhtaç demektir.

Bizim anlayışımıza göre, Atlantik Antlaşması, üye devletlere taarruza uğrayan üyeye derhal yardım etmek vecibesini yüklemektedir. Her üye devletin takdirine bırakılmış olan bu husus, bu yardımın sadece mahiyet ve vüs'atidir. Şayet, diğer üyeler,

Sovyet müdahalesine maruz kalan NATO üyesinin haklı olup olmadığı, müdahaleyi kendi hareketi ile tahrik edip etmediği gibi hususları münakaşaya kalkışılar ve münakaşa neticesine göre yardım mükellefiyetleri olup olmadığının tespiti cihetine giderlerse, NATO ittifakının temel direkleri sarsılmış ve manası kalmamış olur. Yardım vecibesinin manası olabilmesi için, bu vecibenin maruz kalınan tecavüze birlikte derhal doğması gerekir. Bunun içindir ki, Kuzey Atlantik Antlaşmasının 5.maddesi, bir üyeye karşı girişilen tecavüzü bütün üye devletlere karşı girişilen tecavüzü bütün üye devletlere karşı girişilmiş addetmekte ve lüzumlu göreceklere harekete hemen tevessül etmek suretiyle kendilerine tecavüze uğrayan tarafa yardım etmek vecibesini yüklemektedir.

Bu münasebetle şu noktayı da belirtmekte fayda görüyorum: Kıbrıs'la ilgili antlaşmalar, değil 1963 Aralık ayı olaylarının patlak vermesinden sonra, hatta Kıbrıs devletinin kurulmasından evvelki devreden de önce, daha Birleşmiş Milletler'de mesele müzakere safhasında iken, bu müzakerelere muvazi olarak NATO Konseyinin tasvibinden geçmiştir. Hatırlanacağı üzere, Ada'daki durum ve Kıbrıs'ın statüsü bakımından Antlaşmaların meşruiyete mesnet olmaya devam ettiği, bundan 3 sene evvel La Haye'de NATO Bakanlar Konseyi toplantısında da teslim edilmişti. Hal böyle iken taraflardan birinin aşikar surette Ada'da hukuk dışı hareketleri neticesi bu antlaşmalar ihlal edilince, sanki mer'iyetten düşmüşler gibi, Türkiye'nin mezkur anlaşmaya dayanan haklarından ve vecibelerinden tegafül edilmek manası çıkmaktadır. Yani, bu temayüle göre, hadise çıkmadığı müddetçe Antlaşmalar mer'idir, aksi halde hükümden düşmüş sayılmaktadır. Böyle bir hukuki anlayışın benimsenmemesi gerektiğinde benimle birleşeceğinize ve Türkiye'nin hiçbir surette indi addedilmeyecek bir hareketi dolayısıyla hasıl olacak durumda onun, NATO ittifakı çerçevesinde korunması hususunun bir şüphe konusu olabileceği görüşüne katılmayacağınıza inanıyorum. Aksi bir düşünce tarzı, yalnız hukuk mefhumunu ve Birleşmiş Milletler yasasının 51.madde hükümlerini red ve inkarla kalmaz.

Mesajınızda, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler üyesi sıfatı ile mükellefiyetleri bakımından endişe izhar ediliyor. Paylaşmadığım bu endişenin esassız olduğunu söylersem, bilhassa şu sebeplerle, eminim ki, bana hak vereceksiniz: Türkiye kuruluşundan beri Birleşmiş Milletlerin en sadık birkaç azasından biri olmakla temayüz etmiştir. Türk Milleti Birleşmiş Milletler yasası prensiplerinin korunmasını kanını da dökerek yerine getirmiş bir millettir. Teşkilatın aksamadan çalışabilmesini teminen, mali imkanlarının en sıkışık olduğu zamanlarda dahi onu, manen olduğu gibi, maddeten de

büyük fedakarlıklar pahasına desteklemekten geri kalmamıştır. Hükümetimin Birleşmiş Milletlere bağlılığı ve ona gösterdiği itibar, son defa Garanti Antlaşmasının kendisine tanıdığı sarih yetki ve imkana rağmen, Güvenlik Konseyinin 4 Mart 1964 tarihli kararını kabul etmesi ve bu karara öncelik tanınması ile de meşhut olmaktadır. Şayet Birleşmiş Milletlere Ada'da mevdu vazife, mesajınızda kaydedildiği gibi, tedricen başarılı bir şekilde yürütülebilmiş olsa idi, bugün sizi ve beni bu derece endişeye sevk eden bir durum tahassül etmezdi. Halbuki Birleşmiş Milletlerin Ada'daki faaliyetleri zulüm idaresini durduramamıştır. Son birkaç hafta içinde nisbi bir sükun görülmesi, ancak yeni hazırlıklarının başlangıcıdır. Mahsur köyler devam ediyor. Birleşmiş Milletlerin kuvvetleri Türkleri teskin ederken, Rumların mahsüllerini kaldırmalarını sağlıyorlar. Türklerin mahsullerini kaldırabilmeleri için Rumların sakin durmalarını temin etmiyor ve Rum tecavüzlerine seyirci kalıyorlar. Hayati ehemmiyeti haiz olan bu teferruat yüksek itilamıza gelmeyebilir. Ama biz, her gün bu faciaların hikayesi içinde yaşıyoruz.

Sayın Başkan,

Kıbrıs davasının takibinde hakem ve idareci mevkiinde bulunan müttetiklerimiz esaslı bir hatadan davayı kurtaramamışlardır. Kıbrıs faciası, Kıbrıs Cumhuriyetinin antlaşmaları iptal ederek ve Anayasayı kaldırmak gibi tasmin edilmiş politikasından çıkmıştır. Emniyet tesisi, Kıbrıs Hükümetinin üstünde bir otoritenin işlemesiyle mümkündür. Halbuki Kıbrıs'ta emniyet tesisi için, Kıbrıs Hükümetinin razı olabileceği bir tedbirle çare bulunmaya çalışıyor. İngiliz idaresi, İngiliz -Amerika teklifleri ve nihayet Birleşmiş Milletler İdaresi, hep bu sakat temel üzerine kurulmuştur ve netice olarak Makarios'un razı olabileceği her tedbir en az kısır kalmış, umumi olarak zulmü ve tecavüzü artırmıştır.

Sayın Başkan,

Takip buyurduğunuz politikanın Yunanistan'da infial yaratmış olmasını, bana karşı olarak gösteriyorsunuz. Yunanistan Kıbrıs meselesinde Antlaşmaları tamamiyle ihmal edinceye kadar her suretle tesir etmeye çalışacak bir mizaçta ve yoldadır. Biz müttetiklerimize haklı davalarımız için ızdıraplarımızı anlatamıyoruz. İnfial nümayişlerinden istifade aramamıza da mizacımız elverişli olmuyor. Sizi temin ederim, ızdırabımız derindir; haklı durumumuzu anlatamıyoruz ve sizin, meseleye layık olduğu

ehemmiyeti verip bu meselenin bünyesinde sakladığı tehlikeleri önlemek için bütün gayretinizi ve otoritenizi kullanmanız lazım geldiğini kabul ettiremiyoruz.

Fransa ile Almanya arasındaki düşmanlığın bırakılması güzel bir misal. Fakat biz, bu imtihani, bütün Anadolu'yu yangın yerine çeviren mezalimden sonra Yunanlılarla dostluk kurmak suretiyle 40 sene evvel geniş ölçüde geçirmiş bir milletiz.

Sayın Başkan,

Vazifelerini, haklarını bilen bir millet olarak ittifak manzumesi içinde bulunuyoruz. Kıbrıs davasının antlaşmalara riayet edilmek suretiyle hallinden başka bir gaye takip etmiyoruz. Yardımcı olursanız, Amerikan milletinin tabiatında bulunan adalet hissini kudretli otoritenizle tatbik ettirseniz meselenin halli mümkündür.

Sayın Başkan,

ABD'nin Türkiye ile olan münasebetlerine aftettiği kıymeti belirten ifadeleriniz ve Türk milleti hakkındaki güzel sözleriniz için teşekkürlerimizi sunarım. Kıbrıs meselesi üzerinde sizinle görüşmek üzere Amerika'ya gitmekten bahtiyar olacağım. 17 Haziran'da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplanacaktır. Bu arada NATO Genel Sekreteri Mr. Dirk Stikker'in memleketimize ziyareti vuku bulacaktır. Ayrıca, arabulucu Mr. Tuomija da Genel Sekretere raporunu verecektir. Bu inkişaflarla yeni bir vaziyet hasıl olabilir. 20 Haziran'ı takip eden günlerde sizce uygun görülecek bir tarihte size mülaki olmak üzere seyahate çıkmaklığım mümkün olacaktır.

Kıbrıs meselesi hakkında tebellür etmiş düşünce ve tasavvurlarımız mevcut ise bunları bana şimdiden bildirmeniz, Washington'a bunlar üzerinde imalı fikrederek hazırlıklı gitmem bakımından çok faydalı olacaktır.

Bu mesajımı size göndermek üzere iken, Mr. G. Ball'un Ankara'ya vaki ziyaretinde kendisile yaptığımız açık, faydalı, ümit verici görüşmelerden duyduğum memnuniyeti bu vesileyle belirtmek isterim.

Saygılarımla.

İsmet İNÖNÜ

Kaynak: Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 31 Ocak 1966, 16.sayı

